БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
АПРЕЛЬ
16
вторник
№ 90 (5494).

Өртээ 2 көп,

СЭТА-НЫҢ ДЫННАДЫГЫ

„КОСМОС-14“ УЖУДУУШКУНДА

Черинің «Космос-14» деп кылымал спутнигиниң әлчеглиг салып үндүрүүшкүнүн 1963 чылдың апрельдиң 13-те Совет Эвилелинге кылган. СЭТА-ның 1962 чылдың март 16-да чарлаан программазын ёзугаар космос делгемин шинчилээрин үргүлчүлээринге көрдүнген әртем аппаратуразын спутникте тургускан. Спутникти мындыг параметрлерлиг кылдыр орбитаже үндүрген:

— долганырының әге үези—92,1 минута,

— Чер кырындан әң-не ырай бәәриниң хемчээли (апогеязынга)—512 километр,

— Черге әң-не чоок әртериниң хемчээли (перигеязынга)—265 километр,

— орбитаның экваторже ийленчээниң булуну—48 градус 57 минута.

Әртем аппаратуразындан аңгыда спутникте бәр үүлдер болза:

— 20,004 мегагерц частотага ажылдап чоруур радио дамчыдыкчызы;

— орбитаның элементилерин ылаптыг хемчээринге херек радиосистема;

— приборларның болгаш әртем аппаратуразының ажылының дугайында медээлерни Черже дамчыдарынга херектиг радиотелеметриктиг система.

Спутникте тургускан аппаратура чогумчалыг ажылдап чоруур. Кээп турар информацияны таарыштырылга-саналга төвү ажылдап кылып турар.

МАЛЧЫННАРГА—ТААРЫМЧАЛЫГ ЧУРТТАЛГА БАЖЫҢНАРЫ

Чеди чылдың әрткен дөрт чылдарының дургузунда бистиң республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга 3600 ажыг чурттал га бажыңнарының туттунганы улуг бурунгаар базым болур. Ынчалза-даа оларның хөй нуруузу колхозтарның, совхозтарның төптеринде, оларның суур черлеринде туттунгулаан, а материалдыг үүлдерни бүдүрүп турар кижилер болур малчыннарга, ылангыя хойжуларга туткан бажыңнарның саны әң әвәәш. Ынчангаш, республикада 1700 ажыг малчыннарның өг-бүлези ам-даа кидис өглерде чурттавышаан турар.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң (1963 ч) «Малчыннарның амыдырал-хандырылгазын әкижидер хемчеглер дугайында» доктаалы малчыннарны чурттал га бажыңнары-биле болгаш культура-амыдыралдың таарымчалыг байдалдары-биле хандырар айтырыгны шиитпирлээринге улуг ужур-дузалыг. Пленум болза малчыннарны чоокку ийи-үш чылдарда, азы 1965 чылга чедир чурттал га бажыңнары-биле хандырарын шиитпирлээр дээн. Бо сорулганы чедип алырда, 1963 чылда малчыннарга 430 чурттал га бажыңнарын, 51 чунар бажыңны, 57 кызыл булунну тудар болгаш 43 кудукту казар ужурлуг бис.

СЭКП обкомунуң пленумунуң соонда малчыннар дугайында сагыш салыышкын мурнукузундан бир янзы болуп, чамдык кеске ажылдар кылдынып турар апарган. Маңаа Чөөн-Хемчик районну чижекке ап болур. Февраль, март айларның иштинде ол районнуң колхозтарының, совхозтарының сүт-баразан фермаларынга, хойжу бригадаларының төптеринге 19 чунар бажыңны туткаш, ажыглалга киирген. Ол ышкаш әлән каш кызыл булуннарны база туткан. Комсомолчу-аныяктарның бригадалары малчыннарны кезип, культура-массалыг ажылдарны чоруткулаан, малчыннарның әлән хөй бажыңнарын чугайлап берген. Медицина ажыллакчылары малчыннарны айда ийи удаа кезип, оларга медицина дузаламчызын көргүзүп турар. Малчыннарның кол нуруузу болуп турар хойжуларга культурлуг амыдырал-чурттал ганы хандырарын бирги әәлчегде хойжу бригадаларның төпүгештерин түдүп тургузарының аргазы-биле шиитпирлээр сорулга салдынган. Ленин аттыг колхозтуң Хараганныг Ховуда хойжу бригадазының төвүн тудары доозулган. Ында 5 чурттал га бажыңын, чунар бажыңны, кызыл булуңну, ийи кажааны туткан болгаш кудукту каскан, электри чырыы-биле хандырттынган. Өске ажыл-агыйларның хойжу бригадаларының төптерин тударының белеткел ажылдарын чорудуп турар.

Барыын-Хемчик районнуң Кара-Хөл колхозу хойжу бригаданың төвүнде үш өрәәл бажыңны, бир улуг хөй кажаазын туткан болгаш сүт-баразан фермазының бажыңнарының крышаларын, кладовкаларын кылган. Колхоз бо чылдың тудугларына хереглээр ыяшты белеткээн.

Малчыннарның амыдырал-чурттал газын әкижидеринче угланган ажылдар чамдык өске-даа черлерде чоруттунуп турар. Ынчалза-даа республикада ниитизи-биле алырга, бо талазы-биле чоруттунуп турар ажылдар дыка әвәәш болгаш партия обкомунуң V пленумунуң негелдезинге дүүшшейн турар. Чамдык районнарда партия, совет, комсомол, профәвилел органнарының база ажыл-агыйларның удуртукчуларының талазындан малчыннар дугайында сагыш салыышкынче ам-даа ханылап кирбәәнин көргүзүп турар.

Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында бо чылын тудутга хереглээр ыяш белеткелиниң планы үүгле 59 хуу хире күүсеттинген болгаш оон хөй кезин кестинген черлеринде хевээр. Тудуг дажы болгаш дилген материал белеткээриниң планнары үүгле 30 ажыг хуу күүсеттинип турар. «Сүт-Хөл» совхозта 100 ажыг малчыннар өгде чурттап турар, а ында үүгле 8 бажың туттунган. Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр», «Барлык» совхозтарында дыка хөй малчыннар аргажок самдар өглерде чурттап турар хиреде-ле оларда чаа бажыңнар, кызыл булуннар, чунар бажыңнар туттунмаан. Тес-Хем районда малчыннарның 300 ажыг өрегелери өглерде чурттап турар. Оларны бажыңнар-биле хандырар улуг херек мурнуку хевээр-ле ала-чаргаарлаашкын-биле чоруп турарын база демдеглезе чогуур.

Бо айыткан болгаш өске-даа чижектерден ап көөрге, республикада дыка хөй колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары чаагайжыды туттунган бажыңнар-биле малчыннарны хандырар дугайында амдаа чогуур сагыш салыышкынын илеретпейн турары ол-дур. Ажыл-агыйның кол экономиказын бодунуң харыысалгазынга ап, ону өстүрер, продуктулуун бедидер дээш кыштың соогу, чайның изии дивейн, дүн-хүн чок ажылдап турар малчыннарның кол нуруузу самдар өглерде, әвәәш кезин чедир кылдынмаан, шынары куду бажыңнарда чурттап, чамдык таварылгада чаш малды өөнде, азы бажыңында ажаап турда, аңаа сагыш аарывас, арын-нүүр чок чоруктту шыңгыы көөр өй келген!

Малчыннарны чоокку чылдарда чурттал га бажыңнарынче шилчидер айтырыгны шиитпирлээри-биле бо чылга онааштыр планнаан тудугларны колхоз, совхоз бүрүзү ыяавыла күүседирин чедип алыр дээш тудугнуң темпизин дүргедидер, тудугларга четчир ыяш болгаш өске-даа материалдарны белеткээрин үзүктелдирбес херек. Оон-биле кады тудугнуң шынарынче кол кичээнгейни салыр. Крышазы, кладовказы, плитазы чок, шынары әң куду тудугларны бажын саныңга ыят чогу-биле киирер чоруктту моон соңгаар соксадыр херек.

Бистин республикада өглерде чурттап турар малчыннарның кол-ла нуруузу хойжулар болуп турар. Бо үенин хойжузу—ол дээрге анаа-бир хой кадарчызы, таңныыл кижи әвес болгай. Ол—мурнакчы, билиглиг, зоотехниктиг әртемнин, ветеринарияның үндезиннерин багай әвес билир болгаш мурнакчы аргаларны өөренир, хой ажылынга ажыглаар кижи болур ужурлуг. Моон ужурунда партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының дорт хүлээлгези — хойжуларның чедиишкинниг ажылдаарынга бүгү әргежок чугула үүлдерни тургузары, оларның амыдыралын, культурлуг хандырылгазын организастаар дугайында, ниити билиин бедидер дугайында доктаамал сагыш салыры болур. Бо айтырыгны шиитпирлээринге әң кол арга—хамыктың мурнунда хойжу бригадаларның төптерин тургузары, оларга эки чурттал га бажыңнарын, кызыл булуңнарны, чунар бажыңнары тудары, садыгны организастаары болур.

Чаа болуп әрткен РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязының чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай әкижидер дугайында үндүрген доктаалын күүседири бистиң малчыннарның амыдырал-чурттал газын әкижидеринге шуут хамаарылгалыг. Ынчангаш малчыннарны таарымчалыг чурттал га бажыңнары-биле хандырары, оларның амыдырал-чурттал газын әкижидери партия, совет, профәвилел болгаш комсомол организацияларының, колхозтарның, совхозтарның удуртукчуларының кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. Малчыннарже сагыш салыышкын кайда-ла эки болдур, ында мал ажылында чедиишкиннер улуг болур ужурлуг.

Хуусаа үш ай кызырылган

Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тудуунуң коллективинде Май мурнунуң социалистиг чарыжы онза калбарып турар. Республиканың экономиказын дүрген хөгжүдеринге улуг ужур-дузалыг ол көвүрүгнү ажыглалга киирериниң хуусаазын кызырар дээш, тудугжулар эптелге-монтаж ажылдарынга чаа технологияны шингээткеннер. Оон түңнелинде график ёзугаар ийи ай хуусаалыг күүседир ажылдарны 18 хонукта кылып доозарын чедип алган. Көвүрүг тудугжулары боттарының аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, чаа көвүрүгнү ажыглалга киирериниң хуусаазын үш ай кызырар деп хүлээлгени алганнар. Чазактың доктааткан хуусаазын ёзугаар Енисейни кежилдир көвүрүгнү бо чылдың дөрткү кварталында ажыглалга киирери планда көрдүнген. Көвүрүг тудуунуң коллективи август 11-де — совет тудугжуларның хүнүнде чаа көвүрүглеп шимчээшкинни ажыдарын шиитпирлээннер.

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу көвүрүг тудугжуларының үнелиг инициативазын деткээн болгаш аңаа хамаарыштыр тускай доктаалды хүлээп алган.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛЫ—БАШТАЙГЫ ШЫЛГАЛДА

Организастыг эгелээн

СУГ-АКСЫ. (Телефон-биле). «Сүт-Хөл» совхозтуң Бора-Тайга салбырының тараажылары часкы хову ажылын организастыг эгелээн. Дөң-Тей хову турлаанда кижи бүрүзү майның байырлалынга белектиг ужуражыры дээш соруктуг ажылдап турар.

Шык базырыышкынынче чеди агрегат кирген, олар баштайгы хүннерде 600 ажыг гектарны илиртээн. Чер андарылгазынче болгаш хөрүүн үлдуредилгезинче тракторлар база киришкен.

Хову турлаанда байдал әрткен чылдыындан көрүштүг болгаш таарымчалыг деритгинген. Ниити чурттал га бажыңының өрәәлдеринде оруннарны чыскаай салган, библиотеканы солун номнар-биле байыткан, столованы чем-биле хандырган.

Бора-Тайганың ажыл-ишчилери бо чылын күрүнеге 2000 центнерден әвәәш әвес тараны белеткээрин хүлээнген. Тараа культураларының гектарындан-на 12,5 центнерден куду әвес дүжүттү өстүрүп алырына коллектив бүүрелдиг ажылдап кирген.

КУКУРУЗА—ЭЪТ БОЛГАШ СҮТ

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле). «Найырал» совхозтуң кукурузачылары чыл бүрү байлак дүжүттү өстүрүп, ажаап ап турар. Республиканың чамдык ажыл-агыйлары кыштың берге үезинде оон бо-ла кукуруза силозу сөөрткен тургулаары база таварылга әвес.

Ажылының дуржулгазын быжыглавышаан, бо чылын ол чугула культураның шөлүн 2800 гектар чедир калбартырын, дүжүттү улам бедидерин көрүп турар. Олуртулгага таарымчалыг шөлдер шилиттинген болгаш ол талазы-биле 6 звенову тургускан.

Кукурузачыларның агротехниктиг билиин улам бедидер, ажылычың дуржулгазын солуштурар сорулга-биле оларның семинарын база организастаан. Опай Ыглаашшайның звенозу бодунда быжыглаан 128 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден 600 центнер, ол хире участоктуг Минчит-оол Шагдырның звенозу 500 центнер ногаан массаны өстүрүп алырын хүлээнген.

Кукурузачылар шөлдерже чемишчидилге сөөртүлгезин улам калбартпышаан, амгы кичээнгейни олуртулгага белеткелче, хөрүүнү шын ажылдап кылырынче кол угландырып турар. Кукуруза—эът болгаш сүт.

Изиг-түлүк ажылдарның бүдүүзүнде

Аныяк хереженчи Ондар Санчай «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны. Ол часкы тарылганың бүдүүзүнде бо шиитпирлиг хүннерде бүдүрүлгениң шиитпирлиг участогунда—тоң шаңда ажылдап турар.

Ында әртен даң бажыңдан орай кежээге чедир тараа арыглаар машиналар шимээргеп турар. Тарылгага хереглээр үрезиннер белеткели чоруп турар. Эш Ондар Санчайның күш-ажылга ынак холдарын дамчыштыр чүс-чүс тонна кызыл-тас болгаш арбай арыглаттынган.

Совхоз бо чылын барык-ла 32 муң гектар тараа культураларын тарыыр ужурлуг. Төп шаңның ажылчыннары, ооң иштинде мурнакчы ажылчын Ондар Санчайның мурнакчы бригадазы беш муң ажыг тонна янзы-бүрү үрезиннерни белеткээр ужуралуг турган.

Эш Санчайның ажылдап турар звенозун шаңда эки звено деп санап турар. Өске звенолар оларга дөңнежип, олардан үлегер ап турар. Бүгү улустуң чарыжын калбартыр дугайында усть-лабинчилерниң кыйгырыы бүгү чуртка тарай бергеинде ол дугайын билип кааш, О. Санчай мынча деп саналдаан:

— Бис база чарыштан дашкаар турбас бис, совет кижилер бистерге төрээн күрүневистиң эрге-ажыктары үнелиг, бедик дүжүт дээш бүгү улустуң чарыжына бодувустуң шыдаттынар үлүг-хуувусту киирер дээш шудургу ажылдаар бис.

Эш Санчайның саналын оон эш-өөру изиибиле деткээн. Оларныңбиле кожа ажылдап турар, Мария Подсумкина удурткан звено Ондар Санчайның звенозун чарышка кыйгырарын шиитпирлээн.

— Чаржыр-ла ыйнаан, кончуг эки-дир, кымның ажыл-херээ эки болур эвес, көргей-ле бис—деп эш Санчай чугаалаан.

Хүннер әртип-ле турган, куш-ажылчы күженишкин кошкаваан, ийи звенонуң бүдүрүкчүлүү барык-ла дөмей болуп турган. Бирде бир звено, бирде база бирээзи мурнап, ажыл-ишчилер аажок кызымаккай ажылдап келген.

Бир-ле катап Ондар Санчай шаңның механиги Монгуш Санданга чедип келген. Оларның аразында мындыг чугаа болган:

— Даарта шаңга элээн әртежик келгеш, машиналарның ажылдаарын эки хынап көр, Монгуш. Чаржып турар звеновусту ажар деп тур бис.

— А ол дугайын ол чаржып турар өөрүңерге чугаалаан силер бе?

— Чок, чугаалаваандаа бис.

— Ынчаарга ол шын эвес-тир, эш Санчай. Чарышка өске арга-биле ажар херек. Машиналарны эки ажыглаар, шудургу ажылдаар херек.

Ондар Санчай ол дугайын механиктен айтырбайн-даа барып болур турган. Ынчалзажок Мария Подсумкинаның звенозу ынчан мурнай берген турган. Бир әвес олар чарышка тиилекчи болу берзе, оларның мурнунга арын кызары ыянчыг болгай дээрзин ол бодап турган.

Ынчалзажок ол болбаан. Угаанныг механиктиң сүмезин дыңнаан, олар улам кызымаккай ажылдап, ажылга баштай кээп, шаңдан адак сөөлүнде чоруп турганнар.

Шаң эргелекчизи март айның ажылының түңнелин үндүргеш, Ондар Санчайның холун быжыг тудуп, мынча деп чугаалаан.

— Силерге четтирдивис, силер бисте әң эки ажыл-ишчи, әң мурнакчы, социалистиг чарыштың тиилекчизи кижи болган-дыр силер.

Аңаа турган бүгү кижилер адыш часкап байыр чедирген. Оон соонда өөрәән Ондар Санчай тараа арыглаар машинага баргаш, тараа төктүп турган хоорзаже холун сунуп, алдынналчак кызыл-тасты холунга дозуп турган. Ол каттырбышаан мынча деп чугаалаан.

— Сөөлгү тонналар арыглаттынып доостур. Удавас көк-ногаан тараа-биле ховулар бүргеттинер, Төрээн чурт улам хөй тараны алыр.

ЧУРУКТА: Ондар Санчай.

Сөзү болгаш фотозу К. БЕЛОВТУУ.

Чаа күштер, аргалар-биле

Апрель 8. Ол хүн магалыг каан, аяс турган. Хүннүң изиинге харындаа хөлегелексээн келир. Чадаана хоорайдан ырак әвесте, хараганныг хавак баары, бедик-бедик дыттар хөлегезинде бичии шыкта ийи өг тур. Оларның бирәәзинде кызыл тук салгынга әстеп, ында кандыг-бир чугула ажылдың төпчүттүнгенин хереченлеп турганзыг. Өглерни мурнуу талазында, ховуже көрүндүр чыскаай тургузуп каан «ДТ-54» деп 6 тракторнуң чанында механизаторлар чыыглан. Олар боттарының эдилеринде техниказын кижи бүрүзү ыяк белен кылып алганы илдең.

Бо болза Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң № 1 трактор-хову бригадазының Терең-Кежигде түр доктааган турлаа. Ол хүн механизаторлар даарта чер андарып киреринiң планын, бригаданың кежигүн бүрүзү ол харыысалгалыг хүнде чүүү кылырын үчүүчик Сат Лопсан-Серенни долгандыр турупкаш, чугаалажып турганы ол.

Чеди чылдың бешки чазын искрачылар чаа күштер-биле, ажыл-херекке чаа деңшилгелиг аргаларны ажыглаары-биле әгелеп турары солун. Бир-ле дугаарында олар штат кызырылдазын чорудуп, оон ажылагыйга кеске орулганы киирген.

— Бисте ийи трактор-хову бригадазы бар, оларның кайызы-даа бригадир чок, ниити удуртулганы колхозтуң агроному башкарып турар— деп, үүчүүчик Лопсан-Серен бистиң айтыыбыска харыылаан. Оон ыңай, ындыг бригадаларга мооң мурнунда участок агроному деп әрге-дужаал база турган, ону база-ла кызыргаш, өске ажыктыг ажылче шилчеткен болду.

Бо бригаданың ажылын организастаанында база бир чаа үүл болза, кывар-чаар материалдар-биле тракторларны хандырарын шуут чаңгыс кижиге быжыглааны болур. Бензовоз чолаачызы Саая Шуркунуң ам бо хүннерде чаасканн күүседип турар ажылына мооң мурнунда аттыг-хөлдүг 2—3 кижи ажылдап турган. Олар нефть базадан кыварчаар материалдарны алгаш, әвәәш әвес шак-үени чарыгдап чорааш, бригада төвүнге әккеп каар, кайыбир шөлде ажылдап турган механизатор база-ла хөй үнелиг шактарны чарыгдап, оон кээп куттунуп алыр дээш келир — ол ажылга кончуг шаптыктыг турган.

№ 1 трактор-хову бригадазының кежигүнү Монгуш Бабый-оолдуң харыылаар ажылы база-ла солун. Ол бол за чаштырылга агрегаттарынга тараа сөөртүп чедирер хүлээлгелиг. Сеялкаларга тараа урарын механизастаан, ол арганың ачызында чаштырыкчылар хову дургаар шоодайлар салып алыр, ону чүүктээр болгаш көдүрер— белен әвес күш-ажылыңдан хосталган.

Апрель 10-нүң хүнүнде ол бригаданың «ДТ-54» деп алды трактору чер чарын кирген, а «Беларусь» деп дөрт трактор-биле механизаторлар шык базырыышкынын чоруда берген. Оон бичии мурнуу чарыында Чөөн-Хемчик районнуң механизаторларының чөвүлел хуралынга часкы тарылгага техника септелгезин шынарлыг чоруткан дээш искрачылар мактатканнар. Мында техника дайынчы белен байдалда.

Малга үнелиг чем — кукуруза өстүреринче искрачылар чугула сагыш салып турар.

— Бо чазын бис 870 га черге ону тарыырын көрген бис. Бо хүннерде 35 комсомолчу аныяктар күр черниң хараганын аштап сөп турар. Оларның ол аштап каан черинден 50 га хире күр черни андаргаш, аңаа кукуруза өстүрер бис — деп, үүчүүчик тайылбырлаан.

Чер андарар агрегаттарның кожуг херекселдерин районнуң өске ажылагыйларында ышкаш, мында база-ла комплексилиг кылып алган, бо чазын ол арганы бир-ле дугаар ажыглап турар.

Бригаданың тараажылары болгаш механизаторлары бо чылын 2300 га черге тарылга чорудар. Частың ында әрте дүшкени ол сорулганы чедиишкиниг күүседиринче кижи бүрүзүн сорук киирип турар. Механизатор бүрүзү тус-тузунда бедиткен хүлээлгелерни алгылаан. «ДТ-54» трактор-биле чаңгыс сезонда 900 га черни ажылдап кылыр нормалыг турда, Х. Хөөкүй-оол, Севек-Доржу, О. Мандыкпан, М. Лүндүп, С. Базыр, С. Бопуушка олар ышкаш чамдык трактористер 940—1000 га чедир хүлээлгени алгылаан.

Чаа аргалар, шыырак белеткелбиле чепсегленген искрачылар бүгү улустуң байырлалы май 1-ге чедир әрте чажар культураларның тарылгазын доозар деп сорулганы салганнар. Оларның часкы хову ажылдарынче кирген баштайгы хүннериниң темпизи, сөзүн әәлеп шыдаар дээрзин хереченлеп турар.

О. НАМЧЫЛАК.
«Шынның» тускай корреспондентизи.

ТЕЛЕГРАФ БИСКЕ ДЫҢНАДЫП ТУР

* ☆ *

БЕЛЬГИЯНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XIV СЪЕЗДИЗИНГЕ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди Бельгияның Коммунистиг партиязының XIV съездизинин делегаттарынга болгаш силерниң нүүрүңер-биле бүгү бельги коммунистерге акы-дуңманың байырын чедирип тур.

Чурттуң ажылчын аңгызының болгаш ажылчы чоннарның мурнакчы отряды — Бельгияның Коммунистиг партиязы ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктары дээш, оларның экономиктиг болгаш социал негелделерин хандырары дээш, монополияларның шургуушкунунга удур, чепсегленишкинни әңдере бүдүрерин соксадыры, чепсегленишкинни бүгүнниити болгаш бүрүн дүжүрери дээш, Бельгияга даштыкы шериг баазаларын тургузарынга удур, бодунуң улузунуң келир чырыткылыг үези дээш могаг чокка демисежип турар.

Чурттуң национал эрге-ажыктарынга, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге шынчы бельги коммунистер бодунуң хосталгазы дээш демисежип турар конго улусту деткип, Конго Республикада бельги болгаш делегей реакциязының чимзенишкиннерин сойгалап турар.

Төп Комитетти долгандыр сырый каттышкан силерниң партияңар марксизм-ленинизмниң принциптеринге, Москва чөвүлел хуралдарының Декларациязынга болгаш Медеглелинге үндезилээш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарынга бодунуң салыышкынын киирип турар. Марксизм-ленинизмниң тугунуң адаа-биле партияның хүрээлеңин идея болгаш организас талазы-биле быжыглаарынга, оон массалар-биле харылзаазын быжыглаарынга, ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктары дээш, оларның демократтыг эргелери болгаш хосталгалары дээш, тайбыңны камгалаар болгаш делегейниң термо-ядролуг дайынын болдурбас дээш, социализм дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырын Бельгияның Коммунистиг партиязынга СЭКП Төп Комитеди күзеп тур.

Бельги болгаш совет улустарның аразында найырал делгерезин!
Бельгияның Коммунистиг партиязы делгерезин!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

Р. Я. Малиновский Москвада ээп келген

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Камгалал министри Совет Эвилелинин Маршалы Р. Я. Малиновский Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарынга чорааш, апрель 13-те Москвада чаныып келген.

Р. Я. Малиновский болгаш ону удеп чораан эштер Индонезияга болгаш Бирмага албан ёзузу-биле чораннар. ССРЭ-ниң камгалал министри Төрээн чуртунче орук аайы-биле Бомбейге база чораан.

* ☆ *

Совет чурукчунуң хүлээлгези — чонга ажылдаары

(Чурукчуларның Бүгү-эвилел ийиги съездизи ажылын доскан)

МОСКВА. (СЭТА). Совет хөй национал дыг уран үүлге кедергей улуг ужур-дузалыг болуушкун болган чурукчуларның Ийиги. Бүгү-эвилел съездизи бодунуң ажылын апрель 13-те доскан.

Съездиниң хүн айтырыы доозулган. ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң удуртур органнарын—баштаар черин 143 кижи составтыг кылдыр, ревизия комиссиязын — 31 кижи составтыг кылдыр сонгаан. Хоочун салгалдың мастерлери-биле кады Эвилелдиң баштаар черинiң составынга аныяк чурукчулар — Г. Коржев (Москва), Т. Салахов (Азербайджан), А. Ткачев (Москва область), В. Михалев (Архангельск) болгаш өскелердаа сонгуткан.

СЭКП ТК-га чагааны түңнел хуралга делегаттар улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алганнар.

Съездиниң мурнунда чогаадыкчы интеллигенцияның амыдыралынга болгулаан, ук съездиниң ажылының угланыышкынын тодаргайлаан болуушкуннар болза уран үүлдү партийжи удуртурунуң марксисчи-ленинчи аргаларын чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдеринге улуг салыышкын болган деп, чагаада демдеглеп турар. Улустуң коммунистиг кижизидилгезиниң күчүлүг чепсээ болур чурулга уран үүлүнүң бедик сорулгазын хүлээп көргени дээш, Коммунистиг партияга ханы өөрүп четтириишкинни съезд илергейлээн.

Чамдык чурукчуларның болгаш искусствоведтерниң кылган алдаг-далдарын принципиалдыы-биле шүгүмчүлээни дээш бистер партияга өөрүп четтирдивис деп, чагаада чугаалап турар. Бодувустуң хамааты хүлээлгевисти болгаш чоннуң мурнунга харыысалгавысты ханыыбиле медереп билбишаан, бистер кижизивес абстракционизмге болгаш формализмге шиитпирлии-биле удурланыш тур бис. Чон-биле үзүктел чок харылзашкан, коммунизм дээш маадырлыг чорукче кыйгырып турар ёзулуг хостуг чогаадылгага делгемнерни үүгле социалистиг реализмниң методу ажыдып турар.

Уран үүлдүң партийжи болгаш улусчу болур чоруунуң улуг лениничи принциптерин, социалистиг реализмниң принциптерин ыдыктыы-биле кадагалаарын болгаш хөгжүдерин съездиниң делегаттары Коммунистиг партияга болгаш оон Төп Комитединге чагаазында шынзыдып турарлар.

ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Б. Иогансон съездиге түңнел сөс чугаалаан. Бо съезд бистиң бодап турганывыс ышкаш чогум-на ындыг улуг ужур-дузалыг болуушкун болган деп чугаалаар болзумза, ниити бодалды илереткеним ол деп бодап тур мен деп, ол чугаалаан.

Съездиниң ажылы улуг көдүрлүүшкүнүнүң байдалынга әрткенин Б. Иогансон демдеглээн. Бодунуң төрээн партиязынга, бодунуң чазаанга, бодунуң чонунга изиг ынакшылдың сөстери делегаттарның сагыш-сеткидди хайныктырыр келир чугааларындан чаңгыланып турган деп, ол чугаалаан.

Акы-дуңма социалистиг чурттардан келген, съездиниң ажылынга киришкен аалчыларга ол өөрүп четтиргенин илереткен.

* *

РЕВОЛЮЦИЯ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛЧИЛЕРНИҢ ДАЙЫНЧЫ ЧЫСКААЛЫНДА

ДЕМЬЯН БЕДНЫЙГА ТУРАСКААТКАН БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Шылгарангай совет шүлүкчү Демьян Бедныйның төрүттүнген хүнүнден бээр 80 чыл болган оюн Москваның хөй-ниитизи чылыы-биле демдеглээн. ССРЭ-ниң Улуг театрынга апрельдиң 13-те болган байырлыг хуралга найысылалдың заводтарының, фабрикаларының болгаш тудугларының төлээлекчилери, литератураның болгаш уран үүлдүң ажылдакчылары, найысылалдың аалчылары—эвилелдешкен республикаларның төлээлекчилери киришкен.

Чазак ложазынга эштер Л. И. Брежнев, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Л. Ф. Ильичев олурган.

Бүгү-эвилелдиң байырлал комитединиң даргазы Алексей Сурков хуралды ажыткан. Сергей Михалков, Петрусь Бровка, Павел Арский, Сергей Васильев, Расул Гамзатов, Александр Жаров олар чүве чугаалааннар. Демьян Бедный революция дээш демиселчилерниң дайынчы өдуруунга турган болгаш бодунуң аажок улуг салым-чаяанын мөлчүкчүлерниң дарлалындан ажылчы чоннарның хосталырының улуг херээнге берген дээрзин ораторлар демдеглээн. Бистиң хүннеривисте-даа оон чогаалдары коммунистиг ниитилелди тургузарынче база-ла соксаал чокка кыйгырып турары дыңналып турар.

Шүлүкчү—большевик Демьян Бедный тиилекчи улусуң ниити олуруунда, совет партийжи шүлүк чогаалының дайынчы кол черинде бистиң-биле кады туруп турар деп А. Сурков чугаалаан.

(СЭТА).

Байдалы дөмей—түңнели ылгалдыг

Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозунуң малчыннары уеть-лабинчилериниң кыйгырыын таныжып тургаш, чеди чылдың бешки чылында төрээн күрүнезиниге көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрүп бээрин улам-на көвүдедир дээш бедиткен хүлээлгелерни албышаан, күжениишкинниг ажылдап турарлар. Эрткен чылын олар күрүнеге 197 тонна сүттү, 102 тонна эттти, 4,3 тонна дүктү саткан болза, бо чылын олар боттарында бар аргаларны, курлавырларны санап көргеш, күрүнеге 220 тонна сүттү, 112 тонна эттти, 5 тонна дүктү садары көрдүнген.

Бо хүлээлгелерин олар ам канчаар күүседип турарын ап көөрге, бирги кварталда 30 тонна сүт, 6,7 тонна эт садар тургаш, херек кырында 35 тонна сүттү, 7 тонна эттти сатканнар. Колхозта ниитиниң малы хүр кыш ажып турар. Ам үеде колхозтуң төп сүт-бараан фермазында 100 ажыг инек төрээн. Чаш төлү шупту менди доругун турар. Инектерни бо ферма-да тургузу азырада тургускан. Хүнде бир инекке ортумаа-биле 15 кг кукуруза силозу, 6—7 кг көк сиген болгаш концентрат чемнер берип турары-биле инектиң сүдү чайгызындан барык эвээжевейн турар. Ооң уламындан ферма ол инектериниң хүнде ортумаа-биле 700 ажыг кг сүт саап ап турар. Фермада электрилиг саалда-биле инек сагдырып турар саанчылар: район Советиниң депутаты Салчак Адыя болгаш А. Лопсан олар бо чылын бир инектен 1550 литр сүт саар деп алган хүлээлгезин база эки күүседип турарлар.

Колхозтуң сүт-бараан фермазында бызаа ажакчылары Е. Литовшинко, Н. Стяшкина, В. Кайманова олар база бедик көргүзүгнү чедип ап турарлар. Оларның өстүрүп турар 100 ажыг баш бызааларының бирээзиннине дүн-хүнде ортумак немелде дензизи 750—800 грамм чедип турар.

Бо колхозта чүгле сүт-бараан фермазында малды чем-биле эки хандырып турар эвес, харын Саргал ховузунга 6 коданнарда шээр малды база эки азырап, анай хураганнарны четче камгалап ап турар. Мында Куулар Дарый-оол, Монгуш Күржеп, Иван Сарыг-оол, Хомушку Достак болгаш Сюрюн-оол оларның тус-тузунда хой малы менди чыл ажып, чаа төрүттүнген хураганнар чидириг чок алдынып, менди доругун турар.

«Октябрь 14 чылы» колхозтуң тараажылары чеди чылдың бешки чылының бедик дүжүдүн өстүрүп алырының шиитпирлиг үези — часкы тарылгага база эки белеткелдиг ужуражып турарлар. Колхозта мал чеми культуралар тарып өстүрер талазы-биле эш Ф. Дүлзүкейниң улуртканы № 1 трактор-хову бригадазының болгаш тараа культуралар тарыыр талазы-биле эш Г. Прокудинниң бригадирлээни № 2 трактор-хову бригадазының кежигүннери боттарынга онаашкан тракторларны, трактор андазыннарын, илиирлерни, сеялкаларны бүрүн септээн. Күзүн андарган аңгыстарже чемишчидилге өдекти бирги бригада хайныышкынныг сөөртүп, суггат бугазының септелгезин чорудуп, үрезин арыглаашкынын кылып турар, а эш Прокудинниң Саргал ховузунда бригадазының кежигүннери тараа үрезиннериниң ийги арыгдаашкынын ийи эзлчегбиле чорудуп келгеш, ам шуут дөөзуп турар. Бо бригадалар часкы тарылга үезинде ажыл планын чогаадып кылгаш, хуралынга чугаалашкаш, механизастаттынган үш-үш звеноларны дуржулгалыг трактористер эштер В. Бычков, Н. Орлов, А. Голубков оларны баштадыр тургускаш, колхозтуң чаржып турары «Ленинчи орук» колхозтуң механизаторларын бедик дүжүт дээш социалистиг чарышка кыйгырганнар.

Агаар-бойдузу, хөрзүнү, чери ол колхоз-биле дөмей чөрде тургаш, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында канчаар ажылдап турарын допчузу-биле көрээлиңер. Бо колхоз мал кыштаглаашкынынга багай белеткелдиг киргенин бистиң солунга бо кыжын «Дүвүренчиг байдал» деп үүлге бижээнин номчукчу билир боор. Хамыктың мурнунда колхозтуң сүт-бараан фермаларында ажылдың байдалын ап көрээли. Ам үеде колхозтуң № 1 болгаш № 2 сүт-бараан фермаларында төрээн-даа, төрүүр чыгаан-даа инектер чер өттап турар. Ындыг-даа болза оларның чамдыктары коданда кажаалар аразында чем дилеп, ыңай-бээр кылаштажып турар, а өскелери кодандан 2, 3, 4 километр черлерде сиген, зелёнка сараттары турган черлерни кезип маннажып турарлар. Чүге дээрге, колхозта сиген-даа, силос-даа, оон туржук тараа саваны безин төнген.

Колхозтуң № 2 сүт-бараан фермазында инек кадарчызы эш Егор Шелкуновтан — инектериңерге чүге чем бербес улус силер? — деп айтырарывыска, ол мынча деп чугаалап турар:

— Чүнүң-биле чемгерерил? Сиген болгаш силозувус төнген-дир. Бистиң фермада 117 инек бар, олардан чыл эгезинден бээр 60 хире инек төрээн. Төрүүр чыгаан инектер база хөй. Ындыг-даа болза оларны тургузу азыраш чемгерер чемнивис ам төнген. Колхоз баштаар чери 2—3 хонгаш, 4—5 машина ишти силос эккеп бээрге, ону колдуунда-ла молдургаларга, улгады берген бызааларга бээр улус-тур бис. Колхоз даргазы эш Бологов биле зоотехник эш Неволин олар инектерни дагже үндүрүп откарар чүве дээш трактор далбайы-биле дагже ынай-бээр чорүп, орук үндүрткен чүве, бис ынаар инектеривисти ийи катап сурдувус. Ындыг-даа болза арган инектер дагже үнмес боор-дур. Өзүт тып чадашкаш, коданче маннажып кирип кээр-дир — деп, ол чугаалап турар.

Колхозтуң мурнакчы саанчызы Сымчаан Номчаттың бодунда бызыгдаан 16 инээнден 8 инек төрээн. Ол 8 инээнден хүнде 36 литр сүттү саап ап турар. Ооң чугаалап турары болза:

— Эрткен чылын мен бир инекке онаштыр 1627 литр сүт саап алган кижи мен. Ам бо чылын оон-даа хөйну саап алыр деп бодаан мен. Ындыг-даа болза инекти чемгербеске чүнүң сүдүн бээр боор ийик, инекти саарда аңаа сиген-даа, силос-даа бербес-тир бис, чүгле бир аяк ишти хире чарба бээр, бо-ла бис.

Колхозтуң Кемерово уксаалыг, үрежилге хаван фермазынга колхоз даргазы-биле кады баарывыска, 60 хире кыс хаваннарның иштинден 13 хире хаваннар болдапкан болду. Оларның ажаалда азыралының багайын кижи мырыңай кайгай бээр. Мында төрээн хаваннар эрткен кыжын молдургалар кыштаан, дээвири хыраалай берген, ам ооду эрээш дамдылап турар, от салбас, карацгы, соок, ишти көк суг кажаада турар. Чаа төрээн хаваннар адаанда саваң чатпаан, соок клеткалар иштинде сиринейндир дидиреп, чаш ооларын адаанда базып алган чыткылаарлар. Хаваннарга бээр чеми ол чүве деп улуг хааржак иштинде бир машина ишти хире отруба бар. Оон өске чем аймаа ында көзүлбес.

Ынчаарга төрүүрээн хаваннар база демги инектер ышкаш бөлүк-бөлүк болуп алган ферманың коданын бир кылдыр, чем тып чиир дээш димзенип маннажып-ла турар.

Колхозтуң төп суурунуң адаанда № 1 сүт-бараан фермазы инектерин 4—5 километр хире черде суггат бугаларының карандылай берген кыдыгларынче үндүр сүрүп каап турар. А фермада арткан аарыг-аржык азы чаа төрээн инектер база-ла кажаалар аразында чем дилеп, кылаштажып турарлар. Фермада бо кыжын чаа туткан 200 баш бызаа кирер кажаада 460 хире баш арган хойларны чаш хураганнары-биле кады азырап турар. Ол хойларны хураганнары-биле катай улуг деъс кажаада кажаалап каан, силосту, күргаг суланы кайы-хамаан чокка черде чада каап берген турар. Өзүтка кирген чаш хураганнарга бээр ногаан сиген безин мында чок.

Ниитиниң малынга быжыг чемсуурну эрткен чайын тургузуп албаанындан база белеткеп алган чемнерин кыжын камналга чокка төтчеглеп каапканындан колхозтуң малы часка таварыштыр конгуг берге байдалдыг бооп турда, колхоз даргазы эш Бологов, ында партия эге организациязының секретары эш С. Дембирел хар эрип, чер карара бээрге ажырбас боор бээр хөөнче кирип, эки хемчеглер албайн турарлар-дыр. Бо дугайында СЭКП-ниң Каа-Хем парткому, колхоз-совхоз бүдүрүлгезинин Таңды эргелери тодаргай хемчег ап дузалашпас болза, ол хөй-ниитиниң малы частың берге үезинде өлүп, колхоз улуг когаралга чедип болур-дур.

О. ШИРАП,

«Шынның» тускай корреспондентизи.

ТЫВАНЫҢ УЛУГ ТУДУГЛАРЫНДА

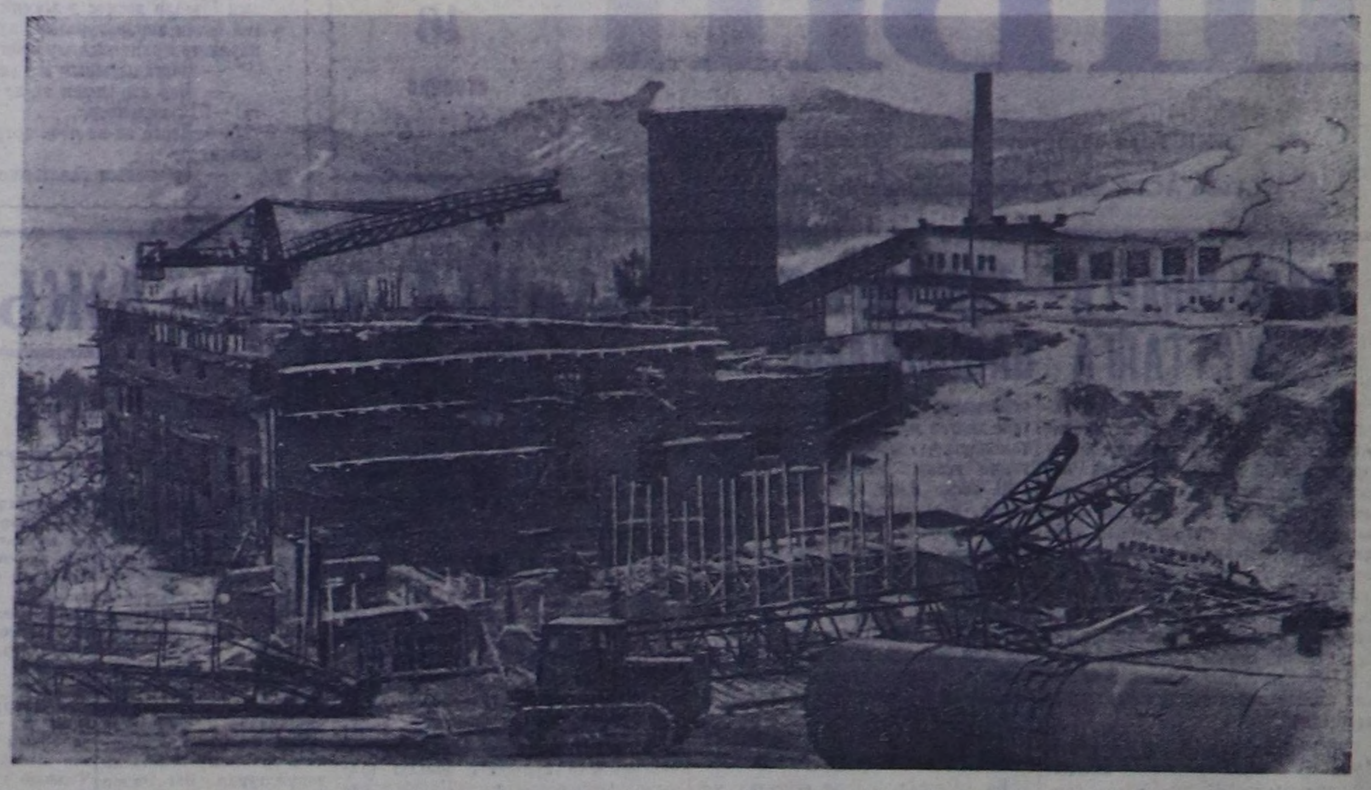

Чыл келген тудум-на Тываның девискээринде чеди чылдың улуг тудуглары улам калбарып тирар. Ындыг улуг тудуглардың бирээзи—Хову-Аксында «Тыва-кобальт» комбинаттың тудуу.

ЧУРУКТА: «Тыва-кобальт» комбинаттың тудуунуң ишти хевири.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бүгү улустуң социалистиг чарыжын улам калбартыңар! Чеди чыл планының бешки чылының планын хуусаа бетинде күүседиилиңер!

(Май 1-ге СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Автотранспортчуларның чарыжы

Чеди чылдың бешки чылының планын хуусаа бетинде күүседир дээш калбарган бүгү улустуң социалистиг чарыжында бистиң республиканың Тыва автотрезиниң транспорт контораларының бүгү коллективтери чүткүлдүг киржип турар.

Автотранспортчуларның чарыжының кол сорулгазы болза 1963 чылдың чүктер болгаш пассажирлер сөөртүлгезиниң планнарын бүгү көргүзүглер-биле хуусаа бетинде чедиишкинниг күүседири болур. Ону чедип алырда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, автопарктарның техника талазы-биле беленин хандырар, машиналарның техниктиг болгаш ажыглал коэффициентизин бедидер, кывар-чаар материалдарны, авторезинни болгаш өске-даа дериг-херекселдерни камнаар, орулгалыг болур чорукту чедип алыр ужурлуг. Ынчангаш транспорт контораларының коллективтери боттарынга тодаргай бот-хүлээлгелерни алган, ам ооң күүселдези дээш ажылдап турар.

Тус-тус автотранспорт коллективтериниң боттарының курлавырларын, күштерин санап көргеш алган хүлээлгелеринге үндезилээш, автотрест 1963 чылда ниитизи-биле чүк сөөртүлгезиниң чыл планын тонна талазы-биле хуусаа бетинде, декабрь 20-ге чедир, а тонна-километр талазы-биле декабрь 25-ке чедир күүседирин шиитпирлээн. Ол ышкаш пассажирлер аргыжарын хандырар планны бүгү көргүзүглер-биле хуусаа бетинде күүседкен турары көрдүнген.

Республиканың автотранспортчуларының чарыжы чогуур үре-түнелди бээр болза, чеди чылдың бешки чылында пландан ажыр 100 мүң тонна чүк сөөртүнер, 3000 тонна-километр ажылдап кылдынар, он тонна-километриң бот-үнези 0,5 хуу чиигээр, чус-чүс килограмм кывар-чаар материалдар камнаттынар. Бо бүгү амдызында хүлээлге-дир. А ук хүлээлгени херек кырынга күүседири автотранспортчуларның бүгү ажыл-ижиниң, турасорулуңуң алыс утка-шынары ол. Чүгле бо хүлээлге күүседтингенде чеди чылдың бешки чылында эки ажылдаан бис деп санаттынып болур.

Автотранспортчуларның чарыжының бирги кварталда түнелдери кандыгы?

Эрткен үш айларда автотреске ниитизи-биле 569 мүң тонна чүктер сөөртүнген азы тонна талазы-биле квартал планы 95 хуу күүседтинген. 54482 мүң тонна-километриниң орнунга 58134 мүң тонна-километр ажылдап кылдынган, азы план 6,7 хууга ажыр күүседтинген. Чүк сөөртүр болгаш чиик таксилерге онаштыр бердинген квартал планын чедиишкинниг күүседкен. Ниитизи-биле каттыштырган тонна-километр талазы-биле квартал планын автотрест 105,2 хуу күүседкен.

Тус-тус автоконторалар аайы-биле ап көөрге квартал планын кол көргүзүглерге долдур болгаш ажыр күүседкен коллективтер бар. Тыва автотрестиң Минусинск хоорайда АТК-зы (начальниги эш Денискин, партия организациязының секретары эш Шибаев) чүк сөөртүлгезиниң планын тонна талазы-биле 122,9 хуу, тонна-километр талазы-биле 100,4 хуу күүседкен. Хову-Аксының автоажылагый чери (начальниги эш Ковалевский) кварталда 43 мүң тоннаның орнунга 100,8 мүң тонна чүктү сөөртүп, планны 2,3 катап ажыр күүседкен. Тонна-километр ажылдап кылырының планын 103,1 хуу күүседкен.

Кызылдың бирги чүк АТК-зының, № 3 автоажыл-агый черинин, Шагаан-Арыг АТК-зының коллективтери бирги кварталда боттарынга алган хүлээлгелерин күүседип шыдааннар. Ында автотранспортчуларның сөзү-биле ажыл-херээ карышпайн турарын бирги кварталдың түнелди көргүскен.

Коллективте бүдүрүлге планының күүседдезиниң чедиишкини ында администрацияның болгаш партия, профэвилел организацияларының организакчы база политмассалыг ажылдарының көргүзүү, үнелели болуру билдингир. Үстүнде демдеглеттинген коллективтерниң чедиишкини ында партия, профэвилел организациялары чарышты организастаарын холга ап ажылдаанын түнелдер чугаалап турар-дыр.

Бирги кварталдың чүк сөөртүлгезиниң планын автотрест ниитизибиле 95 хуу күүседкен азы 31 мүң тонна чүктү чедир сөөртпээн. Оон алгаш көөрге, чарышка алган хүлээлгезин күүсөтпейн барган автотранспорт конторалары база бар. Кызылдың № 2 АТК-зы (начальниги эш Зубкова) чүк сөөртүлгезиниң тонна талазы-биле планын 84,6 хуу күүседкен. Чадаана АТК-зы кварталда 7,7 мүң тонна чүктү сөөртүр планын 76,8 хуу күүседкен.

Кызылдың пассажирлер АТК-зы (начальниги эш Чернов) кварталда пассажирлер дажыырының планын сан-даа, пассажир-километр-даа талазы-биле күүседип шыдаваан. Оон чылдагааны чүде болганыл дээр болза, администрация, ында партия, профэвилел организациялары күш-ажылды организастаарын холга албаан, ылаңгыя автобустарның септелгелерин график өзүгаар өй-шаанда чорударын, септелгениң шынарын шыңгыыы хынавайн, ала-чаягаарлаашкынга салып турган. Ынчангаш септелгениң шынары куду, автобустар септелгеден график өзүгаар айыткан ейүнде үнмес, саадаар чоруктар хаая эвес болуп турар. Багай септеттинген автобустар ыракузак оруктарга чорааш, харын мырыңай хоорай иштинин кудумчуларына безин үрели бергилээр таварылгалар бар.

Эрткен кварталда эки ажылдаан автотранспорт коллективтериниң чедиишкини чүден болганыл дээрзи база-ла билдингир. Хамыктын мурнунда бүдүрүлгечи организас-массалыг ажылдарны эки тургусканындан болган. Мурнакчы чолаачыларга, септекчилерге даянып алгаш, оларның үлегер-чижээн коллективке иептередиринге кичээнгей салып, кижилериниң онаашкан херекке харыысалгазын, техниктиг билиг-мергежилин бедидер, ажылды организастаарын эжиждер дээш күжениишкин салганының үре-түнели-дир.

Инженер-техниктиг ажылдакчыларның ажылының деңнели хамаарышкан коллективинге улуг салдарны чедирип турар. Шагаан-Арыг АТК-зының кол инженери эш Мышанский кыска үениң дургузунда чүгле бодунуң тускай эртеминге мергежилдиин эвес, харын оон-биле кады бүдүрүлгечи ажыл-херекке эки организакчы, кижилер-биле ажылдап билир, бот-идепкейжи, күзелчүткүлдүг ажылдакчы кылдыр бодун көргүскен. Ынчаарга, Кызылдың пассажирлер АТК-зының кол инженери Шмидтин, гараж эргелекчизи эш Ильичевтуң ажылдап турары коллективинде ажыл-херектің бирги кварталда түнелин көргеш, оларның дугайында кандыг үнелел кылып болуру база билдингир-дир.

Автотранспортчуларның чарыжының бирги кварталда чамдык түнелдери ындыг-дыр. Сорулга болза 1963 чылда алган социалистиг хүлээлге коллектив бүрүзүнге ыяавыла күүседтинген турзун дээш чарыштың тугун улам бедик тудуп, чедиишкинни быжыглаар, четпестерни дарый чайладыр, хожудап турарлар мурнакчыларның деңнелинге чедир кедурлүр дээш ажылдаары болур.

Автотранспортчулар май мурнунуң күш-ажылчы эзлчээнде база хаара туттунган. Коллектив бүрүзү чаа хүлээлгелерни ап, ооң күүселдези дээш улам шудургу ажылдап турар.

«Совет транспорттуң ажылдакчылары! Транспортту болбаазыраңгайыдыңар база амгы үениң техниктиг херекселдери-биле ону дериңер! Чүүктер чедиринің хуусаазын ыызыраңар, пассажирлерни эки хандыраңар!» Партияның Кыйгырыгларының бо сорук киирикчи сөстери республиканың бүгү транспортчуларының ажыл-ижиниң дайынчы тугу болу берген. Эки ажылдаары — аңаа төлептиг харыы ол болур.

К. ТУГАРЖИК.

Республиканың автотрест начальниги ниниң оралакчызы.

Кол чүве—өөредилгениң шынары

Чырыдыышкын ажылдакчыларының, дээди школаның болгаш эртемалбан черлериниң профэвилел обкомунуң VI конференциязы болуп эрткен.

Профэвилел обкомунуң ажылының дугайында илеткелди эш Т. С. Слободчикова кылган.

Школа дугайында хөөйлүнүң күүселдези дээш республикада кандыг ажылдар кылдынганын чырыдыышкын ажылдакчылары база катап түнеп көргеннер. Бүдүрүлге өөредилгезинде республиканың школаларының 9—11 классларының 200 ажыг өөреникчилери хаара туттунган. Олар 28 янзы-бүрү мергежилдерни шинээдип ап турарлар. Бүдүрүлге өөредилгезинде школаларның базалары — бүдүрүлгелер, колхозтар, совхозтар бооп турар.

Кызылдың № 2 школазының 9—11 класларының 233 өөреникчилери чазаныкчының, дааранныкчының, культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчыларының, орук ажылчыннарының, тудугжуларның болгаш өскелериниң-даа мергежилдерин чедип ап турарлар. Ол школаны шефке алган бүдүрүлгелер школага мастерскааларны дерип берген.

Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозу, Чөөн-Хемчиктиң «Сүт-Хөл» совхозу өөреникчилериниң бүдүрүлге өөредилгезинче улуг кичээнгейни салып келген. Туранның 11 чыл школазының ада-иелер комитеди бүдүрүлге өөредилгезин кичээнгейге ап, «кым болурул?» деп кежээни школага чоокта чаа эрттирген. Янзы-бүрү мергежилдиг кижилери ажыктыг сүмелерин урутларга берген.

Тоора-Хем 11 чыл школазында чазанылга өөредилгезин бедик деңнелде чорудуп турар. «Тес-Хем» совхоз Самагалдай 11 чыл школазы-биле керээ чаргаш, 50 гектар черни школага быжыглаан.

Бүдүрүлге өөредилгезинде бар четпестерни илеткелчи база айыткан. Чижээ, Кызыл-Мажалык 11 чыл школазы тускай эртемниг күш-ажыл башкылары-биле ам-даа хандыртынмаан.

Ийи чылчылар чок өөредилге дээш демиселдиң бистиң республикада калбарып турарын илеткелчи демдеглээн. Липецк болгаш Ростов областларының школларының дуржулгазын өөренмейн турар башкылар бисте ховар. Кызылдың № 6 школазында 6 класстар үүс хуу өөредилгедиг. Ийи чылчылар чок өөредилге дээш демиселди Туранның 11 чыл школазының месткому хөй-ниитинин демниг күжү-биле эгелээн. Оон аңыда Кызылдың № 5, Чербинин школа-интернаты, Өвүрүнүң Төргалыг 11 чыл школазы, Сарыг-Сеп 11 чыл, Шагаан-Арыг № 1, Барыын-Хемчиктиң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазында эзе школа чоокку үеде 100 хуу өөредилгени чедип алыр сорулганы салганнар.

Бо өөредилге чылының бирги чартыында республикада 215 класстар, 246 башкылар үүс хуу өөредилгени чедип алган. Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал сес чыл школазында төрээн дыл башкызы Оюн Ак-кыс сөөлгү дөрт чылдарда ийи чылчылар чок ажылдап турар. Оон ажылының чажыды—педагогика ажылында чаачаа солун аргаларны калбаа-биле ажыглап турарында. Ол-ла районнуң башкызы Н. И. Татарникова, Кызылдың № 1 школазының география башкызы эш Гребнева, биология башкылары М. И. Шейдеванд, К. К Утева болгаш Сарыг-Сеп 11 чыл школазының биология башкызы К. Н. Иванова, Балгазын школазында эш Попеляева болгаш өскелер-даа башкылап турар эртемнерин амыдырал-биле холбаалыг, солун, дээштиг кылдыр эрттирип турарлар.

Бүдүрүлге хуралдары Кызылдың № 1, 2, 3, 5, 6 школаларында, Тээли, Шагаан-Арыг № 1, Арыг-Үзүү школаларында база педагогика институтунда эки белеткелдиг, бедик шынарлыг эртип турар.

Школаның мурнунда салдынган чүгүла ажылдар ада-иелериниң болгаш хөй-ниитиниң киржилгези чокка чедип алдынмас. Ада-иелер-биле ажыл Бора-Тайга, Сарыг-Сеп, Бай-Хаак, Эрги-Барлык болгаш өске-даа школаларда эки тургустунган. Сарыг-Сеп болгаш Бай-Хаак суурларда радиодамчыдылга черлери ада-иелерге лекция, беседаларны калбаа-биле организастап турар. Тес-Хемниң Кызыл-Чыраа, Берт-Даг 8 чыл школаларында ада-иелер-биле ажыл кошкак чорун турар.

Профэвилел обкомунуң ажылында четпестерни илеткелчи база чугаалаан. Кижизидилге ажылы ам-даа кошкак, ажылчыннар болгаш албан-хаакчыларны чугула ажыл-херектерже ам-даа четче хаара туттаан. Отчёттуг үениң иштинде профорганизациялар өлүн ажылдарны чорутканн.

Туран 11 чыл школазында месткомдаргазы эш Бычков саналынга ол школада тургустунган «школага болгаш өг-бүлеге дузалаар советтин» ажылынын дуржулгазын чугаалаан. Моон мурнуунда башкыларны чүгле тус-тус организацияларга быжыглап турган бис. Ол эки түнел чок бооп келген. Бо өөредилге чылында үстүнде адаанывыс советти албан, организация, бүдүрүлге болгаш колхозтарда, совхозтарда тургускан бис. Ол советтер партия организацияларының удуртулгазы-биле ажылдап, ооң кежигүннери өг-бүлелерге барып, амыдырал-биле таныжып, ажыктыг сүмелерни берип турарлар — деп, ол чугаалаан.

— Школа амыдыралында кол айтырыгларны шиитпирлээринче месткомуг улуг рольдуг—деп, Тожунуп профэвилел райкомунуң даргазы эш Радостева бодунуң саналын эгелээн. Маңаа Ий 8 чыл болгаш Тоора-Хем 11 чыл школазында ийи месткомнуң ажылын көрээлиңер. Ий школазында байдал эрткен чылын кошкак турду. Ам ында коллектив быжыг найыралдыг. Өөредилге-кижизидилгелиг ажыл эжижээн. Тоора-Хем школазында байдал оон мырыңай өске. Мында арга-дуржулгалыг башкылар хөй. Ынчалза-даа школа дирекциязы аныяк башкылар-биле канчаар ажылдаарын чедир билбейн турар.

Каа-Хемдеи келген делегат эш Филимонова ол районнуң башкылары бот-боттарынга барып, арга-дуржулгазын солчуп турарын чугаалаан.

Кызылдың № 5 школазының месткомдаргазы эш Лубошникова бодунуң саналынга ийи чылчылар чок өөредилге дээш демиселге ол школаның месткомунуң школа эргелекчиниң удуртулгазы-биле сырый харылзаазын демдеглээн. Чөөн-Хемчик районнуң Чыраа-Бажы школазының башкызы Сат Алдын-оол ол школаның башкыларының чон ортузунга чорудуп турар ажыл-херектерин чугаалаан. Суурну кварталдар аайы-биле башкыларга быжыглаан. Аная башкы бүрүзү агитас-массалыг болгаш арыг-шевер база өөредилгеге хамаарышкан айтырыгларны чорудуп турар.

СЭКП обкомунуң идеология киздизиниң эргелекчизи Ю. Л. Аранчин конференцияга санал берген.

* * *

Чырыдыышкын ажылдакчыларының, дээди школаның болгаш эртемалбан черлериниң профэвилел обкомунуң база ревизия комиссиязының соцгулдазы болган. Обкомнун даргазынга **Т. С. Слободчикова**, секретарынга эш **Казанцева** соңгуттурган.

Шанактыг аът безин чорбаан черлеп...

Тере-Хөл аң-өлүүнүң, ыяш болгаш өске-даа байлааның талазы-биле Тываның байлак черлериниң бирээзи. Ынчалза-даа автотранспорт оруу аңаа чедир кылдынмаан. Тере-хөлчүлер ындыг орукту ажыдар дээш биче эвес күженишкинни үндүрүп келгеннер. Чаа орукту ажыдар дугайында эгелекчи саналды киргеннериң аразында хоочун аңчы Кыргыс Сандык база бар. Ол 1951 чылда бөлүк колхозчулар-биле кады чоруткаш, чаа оруктуң эртер черин шинчилешкеш, ону Балыктыг хемниң Сере-Белдир деп черге чедир кылып болурун сүмелээн. Ынчалза-даа ол шенелдер боттуг түңнелди бербээн.

Машина оруу чогундан колхозка трактор чедирип алыры белен эвес болуп келген. Бир тракторну самолёт-биле чедирерге ооң өртээ тракторнуң бодунуң өртээниң кырынга 100 рубльди немээрге ам чедер. Бир эвес ону чер оруу-биле эккээр болза, колхоз оон хөй түңнүг акшаны камнап алыр аргалыг. Ажыл-агыйга техниканың эргежок чугулазын баштаар чер, партбюро, көдээ Советтиң күүскому боттарының каттышкан хуралынга чугаалажып көргеш, мергежилдиг бөлүк механизаторларны чоруткаш, тракторну бодун чедирип келир деп шиитпирлээн. Чамдык эштер тракторларны самолётка чүдүрер деп турза-даа, шиитпир күштүг болуп арткан.

Февральдың төнчүзүнде колхоз даргазы Семён Севээн, орук башкарыкчызы Кыргыс Сандык, механизаторлар Дмитрий Доржу, Маады Күнчүн олар самолёт-биле Кызылга ужуп келгеннер. Ап чоруур «ДТ-54» деп тракторун ыяк белеткеп алгаш, оон марттың эгезинде «Тере-Хөлче» углапкан. Баштайгы дээрезинде шаптык чок чоруп органнар. Нарынның Кара-Сугдан эгелээш тракторнуң чоруу оожумнап, дошталчак кылын хар чер болганга таваржып эгелээн. Олар чүгле Кызыл-Арт деп черни ажып аар дээш безин 9 хонук иштинде 16-ла км эрткеннер. Арттың хөртүктээн харының кылыны беш метр чыгыы. Ындыг орукка бичии-ле сула салдынар болза, трактор хөртүк алдынче кире берип болур. Ол хире кылын харны казып, чаа орук үндүрери берге болур.

Баштай олар Каргы бажын таварты ажар деп планнап турган. Ынчалза-даа ол оруктуң кадыр-бертин эртип шыдавас хире апаргаш, ынаар барбайн Бочур арты-биле ажыпканнар. Ол черлерге шанактыг аът безин чорбаан. Походтуң киржикчилери кадыр орукту дидими-биле эртип бар чорааннар.

Хар улуг, базым бүрүзү айыылдыг-даа болза, ол бергелерни ажып эртеринге кижи бүрүзү быжыы-биле бүзүреп турган. Семен Хунаевич бергелерге чаңыккан кижи болгаш өөрүн сорук киирип, сорулгага чедеринче оларны кыйгырып чораан. Элээн каш хонуктарда шыдамык демисежип келгеш, берге орукту эртип, ажык шөлге үнүп келгеннер.

Март 26-да «ДТ-54» деп бир дугаар трактор колхоз төвү Кунгуртугга чедип келген. Тере-хөлчүлер боттарының чаңгыс чер чурттуларын өөрүшкү-биле уткуп ап, оларга өөрүп четтиргенин илередип торганнар. Чаа оруктуң ажыдыкчыларын колхозчулар утпас.

Ч. КЫРГЫС.

Херээженнерниң киржилгези идепкейжээн

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунуң ажыл-ишчилери көдээ ажылагый продуктуларын бүдүрер талазы-биле чеди чыл планының бешки чылында салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырар дээш демиселди улам-на күштелдирип турарлар. Участоктуң Улуг-Оймак, Кызыл-Даш, Дөстеек одарларында колхозтуң 5000 ажыг төрүүр хойлары бар. Одар аайы-биле үстүнген ботоорулга-чарылгалыг ол үш хойжу бригадаларда амга чедир 3000 хой төрээн, бүгү хураганнар шупту менди.

Шээр малдың чаш төлүн менди камгалап өстүреринің херээнге бригадаларда ажылчы херээженнер онза чугула рольду ойнап турарын демдеглээр херек. Олар кадарчылап, сакманщиктеп ажылдавышаан, эки көргүзүглерни чедип ап турар. Чижээ, 60 харлыг Сесен угбайның коданында 260 хой төрээн, 265 хураган менди алдынган, Ө. Канмаа төрээн 405 хоюндан 420 хураганны, Б. Быштакай 370 хоюндан 382 хураганны, О. Караш 350 хойдан 356 хураганны; Ш. Санчы 370 хойнуң, М. Сенден 300 хойнуң, К. Сендажы 340 хойнуң, Х. Быштакай 280 хойнуң чаш хураганнарын онча алгаш, эки доруктуруп турарлар. В. Чолдак, С. Часкалмаа, Ш. Аракчаа, С. Чанчың, Б. Дүкүреш оларның кадарган ирттериниң, сергелериниң болгаш тогду хойдарының күжү семис, хүр кыштаглап турар.

Үстүнде ады үнген херээжен колхозчулар эрткен ажыл-агый чылында база бедик көргүзүглерлиг болганы-биле колхоз баштаар черден өртектиг шанналдарны алгылаан. Күш-ажылга ынакшылдыг бистиң ол колхозчу херээженнеривис чылда ажылдап кылза чогуур күш-хүнүнүң минимумун үргүлүг ажыр күүседип турарлар. Ылаңгыя О. Долушпаа, Д. Дүкүреш, Ш. Седиваа болгаш өскелердээ 1962 чылда 500 чедир күш-хүннерин ажылдааш, улуг орулгалыг болганнар.

Участокта ажылчы херээженнериң иштинден библиотекарь Т. Кырлыг-кара, эмнелге салбырының санитарказы Силимаа, школа аштакчызы Быйлан, башкы Э. Үнүкей дээш өске-даа идепкейлиг хөй-ниитичилер бисте бар. Олар тус-тус малчыннарның турлагларынга бо-ла чедип келген, оларның бажың-балгадын чугайлашкан, амыдыралының культуразын бедидеринге дузалашкан чоруурлар.

Бо каш чижектерден алгаш көөрге, чоокка чедир-ле чүгле өг эалеп, аъш-чем кылырына өйлежип чораан бистиң херээжен чонувус ам материалдыг байлактарны тургусчурунга идепкейлиг киржир, колхоз бүдүрүлгезинге улуг күш болур аргалыг апарганы тодаргай-дыр. Ынчаарга көдээниң колхозчу херээженнериниң ортузунга ажылды ам-даа эки организастаар болза, социалистиг бүдүрүлгеге оларның киржилгези моон соңгаар улам идепкейжиир дээрзи чугаажок. Ынчангаш бистиң колхозта парторганизация, ылангыя Эйлиг-Хем участокта херээженнер чөвүлели херээжен чон-биле ажылды ам-даа эки организастаары кончуг күзенчиг болуп турар.

Т. ӨДЕК,
участокта хойжу бригаданың кадарчызы.

Судтап, кижизидип, идеге турар

(Эш-хуузунуң судунуң практиказындан)

Тыва аъш-чем хандырылга чериниң коллективинде эш-хуузунуң судунуң составында хоойлу-дүрүм талазы-биле тайылбырлакчы Астанина, улуг товаровед Терехов, улуг экономист Галкина, бухгалтер Киселева, чолаачы Марьясов олар ажылдап турар.

Улуг организацияда судтуң ат-алдары элээн калбарган, ынзы-бүрү хевир-биле күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн кижилериң херектерин ол бодунуң хуралдарынга чогуур үезинде көрүп турар.

Аъш-чем хандырылга чериниң колхоз рыногунда үлетпүр болгаш аъш-чем бараанныры садар № 1 магазининиң үш садыгжыларының совет садыг чуруму үрээн дугайында херээн коллективтиң 50 ажыг кежигүннериниң киржилгези-биле суд чоокта чаа көрген.

Судтуң даргазы Астанинадан судтадыкчылар сандайынга олурган садыгжы Зиниченкону айтырып эгелээн.

— Силериниң магазиниңерге ревизия кажан болганыл, чеже түнүг артык акшаны илереткен турганыл?

— Эрткен чылдың декабрь 14-те эгелээн, түннелди ол айның 26-да үндүрген чүве, ынчан 100 ажыг рубльди артык деп санаан турган.

— Ол артык акшаны кайын киирип алган силер?

— Ону бис кайыын-даа албаан бис, оон мурнунда прилавка кырынга салып каан чыткан элээн хөй метр шевиот материал читкен чүве. Ол дугайын шагдаа черинге демдеглээш, актыны бижээн бис. Сөөлүнде оон өртээн дуглаары-биле боттарывыстың акшавыстан 150 рубльди кассага киирген бис. Ол акшадан артыкшыл үнүп турар-дыр—деп бодадывыс.

— «Эра» маркалыг шактарны чүге чажырып турганыңар ол чүвел?

— Оларны үстүнде бодувустуң киирген түнүвүске онаштыр шыгжап ап турганывыс шын...

Судтуң кежигүнү Киселевадан судтадыкчы Алексеевага, Филипповага дараазында айтырыгларны салган:

— Садыглап турган шактарыңдарны чүге чажырган силер, ол дугайын тодаргай чугаалап көрүңер...

— Ревизиядан артык болуп илереттинген ниити түүнү санап көргеш, анда онаштыр шактарны алыр кылдыр дугурушканывыс шын, чүге дизе, мурнунда читкен шевиот өртээн дуглаары-биле боттарывыстың акшавысты кассаже киирип турган бис — деп Алексеева харыылаан.

— Шевиот материал өртээнге бодунарның акшаңарны киирип турганыңарны кым көргенил?

— Мен акшаны киирип турумда, ашаам көрген болгаш чөпшээрээн чүве—деп, Филиппова чугаалаан.

Үстүнде үш садыгжы болза боттарының магазинге чоруткан ревизияның баштайгы үезинде бүрүкеттинген турган үш алдын шактарны ревизия сөөлүнде санаашкынга киирбейн чажырыпкан турганын ревизор эскерип каан. Ол бууру үүлгедигниң дугайында херекти администрация чери эш-хуузунуң судунга үзүп көөр кылдыр киирген ол-дур.

Ол садыгжыларның арын-нүүр чок чоруун коллективтиң хөй кежигүннери шыңгыы бууру шаап көргеннер.

— Силерни бистин мурнакчы садыгжыларывыс деп, үргүлүү мактап турган болгай бис. Ындыг турда-ла совет садыгның чурумун каржызы-биле үрээн дугайында херээңерни бо судка чугаалажып турарывыс хомуданчыг-дыр. Шевиот материал өртээнге акша киирген бис дижип турар өчүүнерде кандыг-даа барымдаа чогу билдингир. Күрүненин хөренгизин оорлаан дээш силерни бууру шаап тур бис, бо дугайында шыңгыы хемчегни суд силерге онаар ужурлуг—деп, парторганизация секретары эш Куличенко чугаалаан.

— Эң эки дээн кижилеривисти судтап турарывыс кончуг-ла багай таварылга-дыр. Мурнакчы дээн кижилеривис силер безин мындыг бажык үүлгедигни кылып турунарда өске садыгжыларга бүзүрээр арга чок-тур. Шевиот өртээнге акшавыс киирип турган бис деп тайылбырыларга бүзүревес мен, харын ону төлээр акшавыс чок дижип, алгыржып турган болгай силер. Шактарны оорлап чыткаңнар илдең-дир, ол дугайында суд силерге чогуур кеземчени көргүзер ужурлуг—деп, хандырылга черинің начальниги З. Османовский судтадыкчыларны шыңгыы бууру шапкан.

— Бистиң төөгүвүске бажык үүлдү киирген силер. Тараачын кижиниң ат-алдарының дугайында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Надежда Загладаның чагаазын номчуп танышкан болгай бис. Ол чагаа садыгжылар бистерге бүрүн хамааржыр, совет садыгжы болуп чон мурнунга ажылдаар арын-нүүрүнерни оскунгаш, коллективтиң судунга байысаадып олурарыңарны кижи бодап көөрге, бо дээрге дыка-ла багай чорук-тур. Бо суд силерге шыңгыы харыысалганы хүлээдири албан—деп, магазин эргелекчизи Шашкова бууру шаап турда, судтадыкчылар арын-бажың ыжыдыр ыглажып органнар.

Коллективте профэвилел месткомунуң даргазы М. Борисова, кол бухгалтер А. Иванов дээш өскелер-даа боттарының чугааларынга судтадыкчыларны шыңгыы бууру шапканнар.

Совет садыг чурумун каржызы-биле үрээн дугайында бууруузун ханызы-биле билингенин медеглээш, ажылга хевээр арттырарын дилевишаан, моон соңгаар үстүнде ышкаш үүлгедиглерни кылбазын, күрүненин хөренгизин камгалап, ак-сеткилдиг ажылдаарын судтадыкчылар хүлээнгеннер.

— Бууулуг-ла болган бис. Шевиот өртээн кассаже шуут киирбейн, бухгалтерия дамчыштыр дужаар, ол дугайында барымдаа документини холга алыр ужурлуг турган бис. Ындыг документ чокта бисти бууудадып турары шын — деп, судтадыкчыларның бирээзи Зиниченко суд мурнунда бууузун билинген. Ындыг медегледи Алексеева биле Филиппова олар база кылганнар.

Суд совет садыг чурумунуң үрекчиленге хөй-ниитиниң шыңгыы донгулдазын чарлаан, оларның тус-бүрүзүн-не 10 рубльге торгаан, чажырган шактарын дедир дужааткан, ревизиядан артык болуп илереен акшаны күрүне орулгазынга кииргенин үүлдүг деп көрген, оонбиле кады садыг шугумунга моон соңгаар ак-сеткилдиг ажылдаарын хүлээнип турарын барымдаалааш, ажылга оларның хевээр арттарын чөпшээрээн.

Ол садыгжылар эш-хуузунуң судунуң оларга көргүскен кеземчезинден чогуур түннелди кылып, садып алыкчыларның хереглелин хандырарын хүн бүрү эжижитпишаан, бараан саарылгазының ай, квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип турарлар. Олар коммунистиг ёзу-биле ажылдарын күзеп, коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп бедик атты чедип алыры-биле шиитпирлиг демисежип эгелээн.

Аъш-чем хандырылга чериниң хоорайда № 2 магазининиң эргелекчизи Гавриленко биле оон садыгжызы Медведева оларның дудагдалын дуглаары-биле № 4 магазинден ийи хааржак спиртти эккеп алган турганының дугайында херекти ол суд база көргеш, бууулугларны торгаан болгаш хөй-ниитиниң бууу шавышкынын оларга база чарлаан.

Ажыл шагындан озалдап, прогулдаан, арагалаар чоруккa хандыкшаан склад эргелекчизи Дудина, чолаачы Андреев дээш өскелериң-даа херектерин суд база көргүлээн болгаш бууулуг кижилерге хөй-ниитиниң шыңгыы кеземчезин онаап келген.

Бодунуң коллективинге судтадып, кады ажылдап турар эш-өөрүнге чемеледип, бууу шаптырткан кижилер боттарының бууузун ханызы-биле миннип, четпестерин эдип ап турарлар. Сөөлгү үеде ол коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумунуң быжыкканын, арагалаар, ажыл шагы үзер кижилериң барык чок болганын местком даргазы эш Борисова бодунуң чугаазынга өөрүшкү-биле демдеглээн.

С. ЛОПСАН.

ЧАГАЛАРДАН

Тес-Хем эргелелиниң «Тере-Хөл» колхозунуң хойжузу эш Баадыр Шулуунуң коданында төрээн 260 хойнуң чаш төлү четче алдынган. Чоокку үеден бээр Боом-Бажынга ол ынзы-бүрү 7 кажаны тудуп, улуг үүлени бүдүрген.

Д. ЧЕЧЕК.

* * *

Дүү-Дарый Байыр-ооловна Салчак Тээли суурда харылзаа конторазынга сөөлгү 17 чылда почтачылап, кызымак ажылдап келген. Ол почтаны чүгле Тээли суурга чедирери-биле кызыгаарланмайн, Бай-Тал, Кызыл-Даг суурларга чоннуң чагаа бижиин, чагылгаларын чедирип, солун чагылгазын организастап, тайылбыр массалыг ажылдарны кылып турар. Ылаңгыя бо чылдың чагылгазындан 30 кезек «Шын» солунну баштадыр 100 кезек ынзы-бүрү чагылга бижидерин чон ортузунга ол организастаан.

О. ОЙДУП.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» көдээ ажыл-агый артелиниң хойжузу эш Надыпайның коданында төрээн 360 хойнуң чаш төлү бүрүн алдынган. Малчын ооллаар четкен хойларны болгаш чаа төрээн хойларны үзүп, чемгерип турар.

Х. ДАДАР-ООЛ.

* * *

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң эш Б. Доржу удурткан кежигүннери 10 кижи тайгага одаар ыяш белеткелинге ажылдааш, баштайгы удаада 1250 кубометр тоспакты белеткээн.

Ч. СЕРЕН.

Удуртулганың кошкаандан чүү болганыл?

Респотребсоюзтуң коммунистери коллектив кежигүннеринге культура-амыдырал хандырылгазының дугайында айтырыгны боттарының эдлчеглиг хуралымга чугаалажып көргеннер. Эрткен үеде ажылдакчыларның болгаш оларның өг-буле кежигүннериниң культурлуг дыштанылгазын канчаар организастап келгениниң дугайында парторганизация секретары эш Ткачёвтуң илеткелинден болгаш хуралга санал берген коммунистериниң чугаазындан илерен турары болза, моон мурнунда парторганизация болгаш профэвилел, комсомолдуң комитеттери культура-амыдырал хандырылгазының айтырыынче биче эвес кичээнгей салып, чугула-чугула хемчегларни эки организастап турган.

Аңаа моон мурнунда бот-тывынгыр уран үүлдүң коллективи доктаамал ажылдап, дыштанылга кежээлеринде солун программалыг концерттерни көргүзүп, коллективтиң хөй-хөй кижилерин хаара тудуп турган. Уран үүл коллективи чамдыкта, харын-даа бодунуң бүгү составы-биле районнарже үнүүшкүннерни кылып, көдээ көрүкчүлериниң бедик үнелелин ап тургулаан. Ол коллектив чүгле хоорай болгаш республика иштинге чедиишкиниг ойнап турган эвес, харын-даа Москвага болган уран үүл көрүлдезинге безин киржип, эки түннелдерни чедип ап келген.

— Ынчаарга ол алдар сураавыс ам канчап барганыл, чүге мырынай-ла шышшың апарган бис?— деп, коммунист бүрүзү бодунуң саналынга алдепсинип айтырар болду. Шынап-да сөөлгү үеде кооператорларның күштүг ырызы, хөглүг көжэмыктары, чараш танцылары, хылдыг хөгжүмү каяа-даа дыңналбастаан бөдүр ийин.

Респотребсоюз аппарадының ажылдакчылары эрткен күсче чедир-ле культурлуу-биле дыштанып билир коллективтернин бирээзи турган. Ол коллективтиң клубунга суббота, воскресенье кежээлеринде бир-ле солун чүве организастаттынган, садыг, экономика, политиктиг айтырыгларның талазы-биле лекциялар номчуттунган турган дээрзин коммунистериң амгы сактыышкыннары боттары-ла хереклеп турар. Чыл эгезинден күске чедир клубка 12 дыштанылга кежээлери болган. Коллективтиң кежигүннери организастыы-биле 5 катап кино болгаш шин көрген, 4 удаа шыдыраа маргылдаалары эрткен дээш өске-даа хөй-хөй хемчеглер чоруттунуп тургулаан.

Ол клубта хөй ном фондулуг библиотека бар. Ол база-ла чогуурубиле ажылдавастаан. Эрткен үеним иштинде библиотекага чангыс-даа номчулга конференциязы болбаан. Ында номчукчуларның саны база өспейн турар. Клуб чөвүлели бардва болза, ол база-ла ажылдавастаан.

Ынчаарга ол коллективте ажылчын, албан-хаакчыларны кижизидериниң, оларга культурлуг дыштанылганы хандырарының ол бүгү хемчеглери чүте чоруваастааныл? Оон чылдагааны чангыс дээрзин коммунистер Назаров, Курченко олар боттарының саналынга илереткен. Чүл дизе, парторганизацияда, респотребсоюзтуң баштаар чери-да массаның коммунистиг кижизидилгезинин херээн барык-ла уттуп, коллектив кежигүннери-биле боттуг ажылдын орнунга садыг, ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле хөй саныг хурал-суглаа эрттиреринге, доктаалдар үндүреринге өйлежип келгениниде болуп турар.

Партия хуралы ажылчы чонунуң культура-амыдырал хандырылгазында бо бүгү четпестерни дүрген үзүткан, клуб ажылын бедик деңнелге тургузарын, моон соңгаар аңаа мурнукузу ышкаш дыштанылга кежээлерин, лекция, беседалар номчулгазын, өске-даа массалыг хемчегларни үзүктел чок организастаарын парторганизацияның бюрозунга, коллективте профэвилел, комсомол организацияларынга дааскан.

К. ЧАМЗЫРЫН,
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

СТУДЕНТИЛЕРНИҢ ЭРТЕМ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Кызылдың пединститудунуң студентилери чылдың-на чазын эртем конференциязы эрттирер эки чанчылдыг. Чоокта чаа студентилериниң III эртем конференциязы болган.

Конференцияның баштайгы пленарлыг хуралы институттуң актовый залынга бүгү факультеттериниң студентилериниң, башкыларының база дылдың, литератураның болгаш төөгүүнүң Тыва эртем-шинчилел институтунуң ажылдакчылары профессор А. А. Пальмбах, филология эртемниниң кандидады критик А. К. Калзан, эртем ажылдакчылары Д. С. Куулар, М. Д. Биче-оол, Д. А. Монгуш, М. Х. Сарыкай оларның киржилгези-биле болуп эрткен.

Ниити хуралга төөгү-дыл факультединиң студентизи Тамара Монгуштуң «Тывага колхозтарны тургускаными төөгүзүнден», педагогика факультединиң студентизи Зоя Нурсаттың «Эге школаның өөренникчилериниң сан эртеминге сонуургалын сайырадыры», институттуң башкызы Ш. Ч. Саттың «Тыва чугаа культуразының чамдык айтырыглары» деп темаларлыг — мындыг үш илеткелдерни дыңнаан.

Т. Монгуш бодунуң илеткелинге Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң тургустунган төөгүзүн, оон ажыл-агыйының быжыгып, хөгжүп келгенин Тывага колхоз тургузуушкунунуң чайыынанчак тиилелгезиниң бир чижээ кылдыр көргүскен. Ол-ла колхозтуң дыка хөй оолдары болгаш кыстары Кызылда болгаш өске-даа хоорайларда өөренип турары, колхозчуларның техниканы шинээдип апканы—ол колхозтуң чонунуң культура-техниктиг өзүлдезиниң хереченизи болур. Тамара Монгуш илеткелин Тыва төөгүзүн өөренир бөлгүмнүң удуртукчузу Б. П. Бажутиниң удуртулгазы-биле күүседкен.

З. Нурсат арифметикага хамаарышкан сонуурганчыг айтырыгларны чугаалааш, школага ургларны сан эртеминге канчаар хандыкшыдарының аргаларын, ону чорударынга канчаар өлеткенип турарын илеткээн.

Тыва дыл амгы үеде хөгжүп турар чалыы бижиктиг национал дыл болур. Оон нормалары ниитизи-биле быжыккан болза-даа, чамдык чергелешкек сөстер, хевирлер бар, оларны чурумчудар; литературлуг чугаанның культуразын бедидеринге, черле дылдың хөгжүлдезинге школага дылды өөренири улуг ужур-дузалыг, ынчангаш 9—11 класстарга тыва дылды өөренир дугайында айтырыгны көөр деп—мындыг янзылыг бодалдарны тыва чугаа культуразының дугайында илеткелге дыңнаткан.

Пленарлыг хуралга профессор А. А. Пальмбах сөс алгаш, чаа-чаа билиглерни, күш-ажылга быжыг чанчылдарны, культурлуг аажы-чанны чедип алырынче студентилерни кыйгырган.

Дараазында секцияның (дыл, литература) хуралында студентилер Чаянмаа Саяна, Кызыл-оол Шивидек, Анчымаа Ак, Семен Ховалыг, А. А. Корсуновская оларның илеткелдерин киржикчилер сонуургап дыңнааннар. Секция хуралынга санал берген эштер М. Д. Биче-оол, А. К. Калзан, М. Х. Сарыкай болгаш өскелер-даа—дыл дугайында илеткелдерни солун деп көрген болгаш моон соңгаар-даа ол темаларны ам-даа шинчилээрин сүмелээн (ол—тыва дылдың диалектилериниң дугайында айтырыг-дыр). Анчымаа Ак тофаларның дылын Тожунуң тайга аялгазы-биле деңнеп көргүскенин санал берген улус онза солун деп көрген.

Чогаалчы Э. Казакевичиниң «Көк кыдыраш» деп тоожузу ажылчын аңгының баштыңчызы улуг Ленининиң овур-хевирин, оон хайныышкынныг ажыл-чорудулгазын көргүскен. Ол тоожу дугайында хайгааралдарын С. Ховалыг бодунуң илеткелинге чугаалаан. «С. Ховалыг бодунуң бодалдарын, солун хайгааралдарын тода илередип шыдаан» деп, башкы Г. Н. Курбатский саналынга демдеглээн.

Төөгү секциязынга студентилер Клара Сарыглардың «Чөөн-Хемчик районнуң сылдыстары», Оолак Хомушкунуң «Искра» колхозтуң төөгүзүнден» деп илеткелдерин дыңнаан. Олар кайызы-даа Тыва төөгүзүн өөренир бөлгүмнүң киржикчилери болур, солун, ажыктыг материалдарны чыып ап шыданнар.

Физика секциязынга студентилер А. Байырның «Электримагниттиг шөл материяның бир хевири», Кукариниң—«Биофизиканың чамдык айтырыглары», Ю. Хворовтуң—«Бөдүүн кезикчигештериниң бот-бодунче сиңер шынары» деп илеткелдер болган. Илеткелдерни доцент Т. Н. Метляевтиң удуртулгазы-биле бижээннер.

Илеткел бүрүзү студентилериниң эртем-шинчилел ажылын чорударының чамдык чанчылдарын шинээдип алганын база үнелиг материалдарны чыып мөөңнээнин херечилеп турар.

Илеткелдериниң тезистерин эртем ажылдарының чыындызы кылдыр парлап үндүрер дугайында саналды конференцияга санал берген эштер сүмелээн.

Конференцияның киржикчилери «Башкыларның эртем ажылдары», фото-бөлгүмнүң «фотомонтажы», физика-математика факультединиң студентилериниң кылган янзы-бүрү дериглелдериниң болгаш модельдериниң делгелгелери-биле танышканнар.

Институтта чаа организастаттынган кино бөлгүмү С. А. Хорошавиниң башталгазы-биле тургускан «Сессияның 5 хүнү» деп сюжеттиг хөктүг кыска кино-чуруун конференцияга келгеннерге көргүскен. Кино-чурук тырттырар ажыл институттуң амыдыралында чаа үүл болур.

Конференцияга 400 хире кижи киришкен.

Кызылдың пединститудунуң студентилери эртемниң болгаш техниканың айтырыгларын сонуургап, ханызы-биле өөренир күзелдиин III эртем-конференциязы база катап көргүскен.

Конференцияга санал берген эштер эртем-шинчилел ажылдарынче студентилерни ам-даа хөй-биле хаара тударын база студентилериниң эртем-шинчилел экспедицияларын организастаарын сүмелээн. Ындыг экспедициялар тыва дылдың сөс байлаан, диалектилерин, аас чогаалын, тыва улустуң төөгүзүн шинчилээр херекке база өске-даа ажылдарны чорударынга улуг деткимчени киирип болур.

ЧААГАЙЖЫДЫЛГАГА

Тожу районда «Май бири» колхозтуң бүдүрүлге планында бо чылын 20 тонна чугай белеткээри көрдүнген. Эрээнчин Дуганчыга удуртқан 6 кижи составтыг звено салдынган сорулганы чедиишкиниг күүседкен. Олар майның 21-де 20 тонна чугайны белеткээш хүлээдип берген.

Колхозчуларның негелдезин, районнуң школаларынга чугайның хереглеттинип турарын көргеш, звено пландан ажыр 40 тонна чугайны белеткээрин шиитпирлээн. Ол үнелиг эгелээшкинни колхоз баштаар чери, партия организациязы база деткээн.

Звенонуң белеткээн чугайының шынары эки болган, ону колхоз төвүнче сөөртүп, чаагайжыдылганыц хөрээнге ажыглап эгелээн. Пландан ажыр бүдүрер чугайны Тоора-Хем суурнуң чамдык албан черлеринге, Сыстыг-Хемниң ыяш ажыл-агый черинге бээрин көрүп турар.

А. БЮРБЮ.

* * *

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунда эш Дадар-оолдуң звенозу 500 кубометр тудуг ыяжы белеткээр планын күүседкеш, олар 8 тонна чугайны база белеткээн.

Бо чылдың тудугларынга ыяш болгаш өске-даа материалдар белеткээрин эйлиг-хемчилер организастыг чорудуп турар.

Т. БҮРБҮСЭЭН.

РЕПОРТАЖ

ПАРОХОДТАР ШУУЖУПТАР

Хар эрип, чылдың эң-не чаагай үези — частың баштайгы демдектери Сибирьжилериниң күш-ажылчы холдарынга чагыртып эгелээн күчүлүг Улуг-Хем кыжын ону шимчетпейин чыткан кылын доштарның аспаандан хосталгаш, Тожунуң тайгаларындан Соңгу Доштуг океанче агып бада бээр үе ам ырак эвес. Ынчан күчүлүг Улуг-Хемниң сугларынын кырынга амыдырал хайныгын үнер. Орук-суур чораан кижилерни болгаш улус ажыл-агыйынга чугула херектиг чүүктерни сөөрткен чүүлбүрү маркалыг пароходтар, теплоходтар Улуг-Хемнин унун дургаар шуужуптар.

Енисейнин хем пароходствозунуң Үстүү-Енисей ажыглал участогунуң инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш ажылчыннары суг оруунуң ажыттынарынга белеткел ажылдарын хынамчалыы-биле чорудуп турарлар. Ажыглал участогунуң начальниги Владимир Иванович Лавейкин хемчилериниң ажыл-херектериниң дугайын мынчаар чугаалап турар:

— Демир орук оруун киирбээн, автомобиль транспорттуг Тыва республикага хем транспортун калбаа-биле ажыглаары улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге чугула рольдуг болур дээрзи чугаа чок. 1961 чылдың бо үезинде бистер Красноярск хоорайдан Тывага кээп ажылдаарынга белеткенип турган бис. Ам оон бээр кылдыңган чамдык ажылдарны каксы-даа бол көрүп көрээли: «Лесосибирск», «Городок», «Капитан Ильинский» деп теплоходтар болгаш чүк сөөртүр баржалар Кызылдың бүдүрүлгелеринге, Каа-Хем, Улуг-Хем, Тожу районнарының колхозтарынга болгаш ажыл-агыйларынга улуг дузаны чедирген. Бистиң хемчилеривис Шагаан-Арыг хоорайже, Чаа-Хөл суурже дыка хөй тонна туйбуларны, тудуг материалдарын, бараанныры болгаш аъш-чем продуктуларын сөөртүп чедирген. Олар оон кээрде база-ла куруг келбейн, колдуунда-ла ногаа аймаан сөөртүп турган. Каа-Хем районнуң колхозтарынче кыварчаар материалдарны, бараанныры болгаш өске-даа чүүктерни сөөртүп турдувус.

Ыраккы Тожу районче хем оруу багай-даа бол, ол коллективтиң мурнакчыларының үлегери-биле дидим болгаш тывынгыр кижилериниң башкарганы теплоходтар, баржалар эрткен чайның дургузунда доктаамал чоруп келген. Ынаар хөй-хөй тонна нефть продуктулары, чугула хереглелдиң чүүл-бүрү бараанныры болгаш өске-даа чүүктер чедиртинген.

Ам бо хүннерде ажыглал участогунуң септекчилери бүгү-ле теплоходтарны болгаш чүк сөөртүр баржаларны септеп доозуп турар. «Лесосибирск», «Городок» теплоходтар болгаш баржалар сөөртүр өске ийи пароходтар ажылдан кириптеринге белен. Чүк чүдүрер баржалар иттирер ийи теплоходтарның улуг септелгеан колдуунда-ла доозулган, чамдык аарсаар үүлдерин кылыры арткан.

— Бистин септекчилеривис бо айның 20-де чайгы үеде ажылдаарынга белеткелди бүрүн доозар. Бүгү-ле септеттингеи теплоходтарны, боду чоруур баржаларны болгаш өске-даа үүлдерни база катап хынап турар бис—деп, механик Виктор Константинович Тарлецкий чугаалап турар.

Үстүү-Енисей пароходствозунуң ажыглал участогунуң септелге кылыр чери Кызылдан алды километр черде Бии-Хемниң унунда туруп турар. Ында 25 кижи составтыг септекчилер бригадазы бар. Септелге ажылын чорударынга моторлуг катерниң капитаны Михаил Иванович Шикин, капитан-механик Владимир Василенко, моторжу Сергей Ежов, септекчилер Кирилов, Монастыршин, Филиппов, Плюснин олар эки ажылдап, хүн-бүрүнүң ажыл онаалгазын доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

Септекчилериниң ажылынга улуг бергелериниң турганын демдеглээри чугула. Олар артык кезектерни, моторларны Красноярскиден Минусинск эргелелин дамчыштыр алыр турган. Ол кезектер болгаш хөй-хөй металл кылыглары улуг озалдаашкынбиле кээп турган, а чамдык кезектер шуут-ла келбейн баргылаан. Келбейн барган кезектерни чамдыкта боттары кылып алыр ужурга таваржып тургулаан.

Бо чайын республикага чүк сөөртүр дөрт баржалар немежип келир. Кызыл биле Тожу районнуң аразынга орукту эжижидер талазы-биле чамдык ажылдарны чорудар. Хүт ужарларының дүвүнде улуг даштарны чаза тепсип, үүредир.

«Капитан Ильинский» дээр теплеходтуң ажыглал участогу эрткен чылын чогууру-биле ажылдаваан. Оон доктаамал турар чери чок турганындан билет садып алган кижилер хем кыдынын өрү, куду дилээр ужурга таваржып турган. Билеттер өртээн база-ла таарыштырбаан. Чижээ, Кызылдан Шагаан-Арыг чедир 2 рубль 67 көпеек турган. Ол дээрге Шагаан-Арыгга чедир самолёт-биле ушканының өртээнге колдуунда-ла деңболуп турар. Ол ышкаш өске-даа суурларже теплоходтуң билединиң өртээ улуг.

Ам бо чылын теплоходтуң доктаамал турар чери кылгаш, билет өртээн чиигеткеш, ынай-бээр чоруурунуң расписаниезин тургузуп, эки ажыглаарын ажылгал участогунуң администрация чери амдыгаштан эгелеп бодаар ужурлуг. Ол теплоходту орулгалыг транспорт болдурарының бүгү аргазы бар.

Үстүү-Енисей ажыглал участогу бо чайын кылыр ажылдарын амдыгаштан планнап алган. Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый чери, «Кызыл тудуг» болгаш Коммунал тудуг эргелелдери-биле, садыг баазазы-биле, тараа продуктуларының эргелели болгаш өске-даа бүдүрүлге черлери-биле болгаш тудуг организациялары-биле чүк сөөртүр дугайында керээлер чардынган.

Удавас Улуг-Хемниң дожу баткан соонда, улус ажыл-агыйынга чугула херектиг чүүктерни сөөртүп теплоходтар, баржалар хемниң унунга шуужуп эгелээр.

Ч. ИРГИТ.

«Лесосибирск» деп теплоходтуң капитаны В. Монастыршин хем пароходствозунда тос чыл ажылдап турар. Ол чылдың-на Кызыл биле Тоора-Хем аразынга ыяш салдадылгазында ажылдап турар. Ам ол часкы навигацияга белеткенип турар.

Үстүнде чурукта: В. Монастыршиниң баржа шкиптериниң оргазын септеп турары.

* * *

Үстүү-Енисей пароходствозу бо чылын 62 муң тонна чүүктү сөөртүр планныг. Ам пароходство судноларын септелгезин чорудуп турар. Септелгеде М. Шикин, В. Монастыршин, Л. Плюснин, Л. Шабалкин олар эки ажылдап турар.

Адаанда чурукта: М. Шикин (оң талазында), П. Щербина олар катер септелгезинде.

Фотолары С. Феоктистовтуу.

ССРЭ-ниң Журналистер эвилелинде

Боттарының депшилгелиг ажыл-чорудулгазы дээш истеп-сүрер чоруккa таваржып турар журналистер-биле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей неделязын апрель 15-тен 21-ге чедир чорудар. ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар чериниң секретариадының апрель 12-де болган хуралынга эвилелдиң организациялары ол неделяга идепкейлиг киржир деп шиитпирлээн.

Полиграфия будуктарын болгаш пигментилерин бүдүрүп турар полиграфия машина тудуунуң бүдүрүлгелериниң болгаш заводтарының ажылының айтырыгларын калбаа-биле чырыдары-биле ол бүдүрүлгелерже журналистерниң бригадаларын солуннарның болгаш журналдарның редакциялары-биле дем каттыштырып тургаш, чорударын баштаар черниң секретариады шиитпирлээн.

ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар черинiң секретариады эске-даа чамдык айтырыгларны база чугаалажып көрген.

(СЭТА).

Чаңгыс эпти моон-даа соңгаар быжыглаар

ФКП Политбюрозунуң медеглели

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының Политбюрозу чоокта чаа медеглелди парлап үндүрүп, дагжыларның бүгү-ниити ажыл-соксадыышкынының түңнелдерин болгаш олар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының чижеглээр чүве чок шимчээшкинин күзел ханыышкыны-биле демдеглээнин ол медеглелде илергейлеп турар.

Дагжыларның эрес-маадырлыг демисели ажылчы чоннарның эске-даа категорияларының, ылаңгыя улуг чедиишкинни чедип алган демир-орукчуларның, электриктеринiң, газ ажылчыннарының, Парижтин хоорай транспортунуң ажылдакчыларының демиселин калбартырынга дузалап турарын демдеглевишаан, ФКП-ниң Политбюрозунуң айтыш турары болза, «деголльчу ёзу-чурум ол шылгалдага кошкаан, а ажылчы чоннарның чаңгыс эпи быжыкканэ. Бо чаңгыс эп кажангызындан-даа артык чугула болуп турар: ол, бүгү чуртка нептерээр болгаш быжыгар ужурлуг.

Ылаңгыя өртектерни, тарифтерни болгаш үндүрүглерни улгаттырыш тургаш, ажылчы чоннарның демиселиниң үре-түңнелдерин чок болдурар дээр сан-хөө олигархиялының болгаш ооң эрге-ажыын камгалаан чазактың бүгү оралдажыышкыннарын үзе шаварының эргежок чугулазының дугайын медеглелде чугаалап турар.

«Чедип алдынган чедиишкиннерни улам үкй болдурар» дээш, чөптүг негелделерин хандырар дээш боттарының демиселин улам идепкейжидер деп ажылчы чоннарны ФКП-ниң Политбюрозу кыйгырып турар.

КАМБОДЖА КЫЗЫГААРЫНДА ДЭЭРБЕЧИ ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭЛЕР

ПНОМ-ПЕНЬ. СЭТА-ның корреспондентизи Ю. Курочкиниң дамчыдып турары болза:

Нгодиньдьемчи шериглер Камбоджа-биле кызыгаарга чаа өнчүк-чөңгээни кылган. Апрель 9-та чеди бронетранспортёрлар Танаие көдээ суурнуң (Свай-Риенг можу) чурттакчыларын боолап турган болгаш Камбоджаның девискээринче ийи километр ханыла кирген. Ол-ла хүн нгодиньдьемчи бронетранспортёрлар Танаие көдээ суурже дээрбечи халдаашкынны база катап кылган.

Камбоджаның чазаа медеглелди парлап үндүрген, бо болза Танаие көдээ суурнуң районунче улуг өнчүк-чөңгээниң ийиги тавары лгазы болур деп ол медеглелде демдеглеп турар. Эрткен чылдың ноябрьда Мурнуу Вьетнамның бир рота солдаттарлыг беш бронетранспортёрлары Камбоджаның кызыгаарын ол-ла районга үрээн. Мурнуу-вьетнам эрге-чагыргаларның талазындан болдуруп турар ындыг янзылыг өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиглерге шиитпирлиг удурланыышкынны Камбоджаның чазаа илергейлеп турар дээрзин медеглелде чугаалап турар.

Бо чылдың апрель 3-те Мурнуу Вьетнамның шериг дүжүрер ийи катерлери Камбоджаның кызыгаарын Кох-Рокар көдээ суурнуң районунга үрээнин Камбоджаның шериниң командылал чери моон мурнунда дыңнаткан. Ол ийи катерлерни Камбоджаның танныл шериглери тудуп алган.

Улус чон серемчилелдиг

БОГОТА. (СЭТА). Колумбияның Коммунистиг партиязының органы «Вос де ла Демократия» солун Колумбияның Коммунистиг партиязының удуртукчузу Хильберто Виэйраның чуртта байдал дугайында үүлүн парлап үндүрген.

Коммунизмге удур демиселге чылдак тыртып алгаш, арткан демократтыг хосталгаларны доктаамал кызыгаарлаарын боттандырып турар деп ол үүлде чугаалап турар. Бижилерни суд чокка боолап өлүрер, тайбың чыскаалдарның киржикчилеринге удур полицияның ыттарын ажыглаар. ажыл соксатканнарны боолаар, разведка органнарының өнчүк-чөңгээлери болуп турар.

Колумбияның башкарыкчы эргечагыргалары улус чонга удур масалыг дерзии үүлгедиглерни белеткеп, «оттун болгаш мезиниң политиказы» дээр политиканы чорударын бодап турарын Виэйра демдеглээн.

Бир эвес башкарыкчы аңгылар чуртка террорну өскүдүп үндүрүп келзе, улустун талазындан шиитпирлиг удурланыышкын көдүрлүп үнер деп үүлде демдеглеп турар.

Гизенганы хостаар

ЛЕОПОЛЬДВИЛЬ. СЭТА-ның корреспондентизи Г. Федяшиниң дамчыдып турары болза:

Конго улустуң патриотчузу Антуан Гизенганы хостаарын узамдыктырып турар Адуланың чазааның шоорулгактыг политиказын Конго парламентиниң төлөөлекчилер палатазының депутаттары санал-онал солчуушкуннарының үезинде шыңгыы шүүмчүлээннер.

Депутат Жозеф Мабутиниң саналын ёзугаар палата резолюцияны чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Ол резолюцияны ёзугаар А. Гизенганы эң-не кыска хуусалда Леопольдвильге чедирип келген турар ужурлуг. А. Гизенганы чыл ажыг үеде ангылаашкынга тургузуп келген Болабембу ортулукче парламент депутаттарының, чазактың болгаш африкан сагыш-сеткил каттыштырылгазының партиязының төлөөлекчилерин чорудуп турар.

Керей Улус Демократтыг Республиканың шахтёрлары хөмүр даш тыывыжын көвүдедири дээш социалистиг чарышты калбарткан.

ЧУРУКТА: Бончүн шахтазының дагжылары эзлчег соонда.

ЦТАК—СЭТА-ның фотозу.

СУУРДА ЧАС

Болгарияның соңгу чүгүнда Враце хоорайже шөйлүп чоруткан чазаглыг оруктуң ол-бо талаларынче хоочун болгар суур Скравена чаптып чоруткан. Ол суур Балкан дагларының мырнай эдээнде тургустунган. Ооң дугайында хөй-хөй тоолчургу чугааларны дыңнап болур. Каш чүс чылдарның мурнунда суурнуң турар черинге ханы улуг хөл турган. Ол хөлге турктарга хилинчектеткен аныяк чараш кыс Скравена дүжүп өлү берген соонда хөл кадып калган. Шак ол хөллүң чемиштир орнунга даглардан кожүп баткан улустар чурттай берген-нер деп чугаалап турарлар.

Суурга эртен эрте чедип келдивис. Чырык чаагай бажыңнарны, көдээ ажыл-агыйның чаа тудугларын болгаш делгем шөлдерни хүн оиза байырлалдыг часкызы-биле хүннеп турду. Ак-хар чоорганнарындан уштунган дагларның бедиктери чоргааралдыы-биле көдүрлүп үнгүлээн.

Ол эрте шактарда безин суурнуң кудумчуларында амыдырал хайыгып эгелээн туру. Ылаңгыя Скравена аттыг чер ажыл-агыйының кооперативиниң бажыңының чанында кижи-ле долу. Часкы тарылганың эгелээни-биле улустар бот-боттарынга байыр чедиришпишаан, хөглүг хөөрежип чоруп турлар.

— Час келгени бо-ла болгай. Бисте изиг шак-үе келген—деп кооперативтиң улуг агроному, партия организациязының секретары Иван Маринов чазыы-биле биске чугаалай-дыр. Биче боданып чоруй мынча деп уламчылады:—Бо час биске төөгүлүг час болдур ийин. Таптыг-ла 15 чыл бурунгаар бистиң күш-ажылчы кооператививис районга бир-ле дугаарында тургустунган кооперативтерниң биреэзи.

Бо эрткен чылдарның иштинде кандыг өскерлиишкиннер болбаан дээр! Кооператив хөй адырларлыг ажыл-агый. Ында тараа, ногаа болгаш янзы-бүрү чимистерниң дүжүдүн ап турар. Ооң аңгыда 500 ажыг буйволдар бар. Көдээ ажыл-агыйның культураларын үндүреринге чедиишкиннериниң талазы-биле кооператив районда эң дээре кооперативтерниң биреэзи. Эрткен чылын агаар-бойдустуң байдалы кадыг-дошкун болган-даа болза, кооператив пландан ажыр күрүнеге 180 тонна кызыл-тасты, 400 тонна арбайны, 40 тонна помидорну болгаш өске-даа көдээ ажыл-агыйның продуктуларын дужааган.

Иван Маринов мынча деп чугаалады: Бо чылын кооперативчилер бистерге база бир онза өөрүүчүг чүве болза, бистиң хову салбырларының биреэзинге коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты тывысканы болур. Ол салбырның удуртукчузу Стефа Васильева дөө ол тур—дээш, чанывыста турган хоюг кара арыныг, бичеимээр боттуг хөрээженче айытты. Болгар улустуң чаңчылын ёзугаар Стефа биске чедип келгеш, частың келгени-биле байыр чедирбишаан, бодунуң салбырының дугайында мынчаандыр чугаалай берди:

— Мээң салбырымда колдуунда чүгле хөрээженнер ажылдап турар. Ынчалза-даа олар боттарының күш-ажылчы үлегер-чижээн көргүзүп турлар. Эрткен чылын бистиң черивистиң байдалдарычга хамаарыштыр эки дүжүттү алдывис: 0,1 гектар черлен план ёзугаар 700 кг кукурузаны алыр турган болза, бис 813 кг-ны, чигир свёклазын 4,5 килограммның орнунга 5,800 килограммны алдывис. Эң дээре ажылчыннарга Лана Николова, Пена Валова, Пена Стоянова, Василка Петрова болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бистиң салбырның кежигүннери ажы-төлүн кижизидеринге бот-боттарынга дузалажып, дыштаныр шактарны кады эрттирип, тараа, үнүш эртеминиң бөлүмүнде үзүктел чок өөренип турарлар. Биске кол чүве болза, боттарывыстың эвивисти сырый каттыштыргаш, кызымаккай күш-ажылывыс-биле коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты шыныктырарывыс болур.

Бистиң суурувустуң амыдыралчуртталгазы өөрүшкүүр болгаш чыргалдыг болу берген. Чыпшыгыр ирик бажыңнарлыг, асфальтылаваан кызаа, ыргак кудумчуларлыг, самдар тараачыннарлыг бистиң эрги Скравенавысты ам сактыры безин берге-дир. Бо каш чылдарның иштинде бистиң суурувус долузу-биле чаартынган. Ам 462 чаа чуртталга бажыңнарын туткан, суг дамчыдар хоорзаларны шөйген, радио белдири болгаш электростанция ажылдап турар. Чурттакчыларның акша-хөрөңгизин эвилелдевишаан, күрүнеиң дузазы-биле ниитиниң хлеб быжырар бажыңын, эмчи пунктузун тургускан. Амгы үеде суурда 8 чылдың чаа школазын, ниитиниң столоваязын, садыг бажыңын тудуп турар.

Чугаавысче көдээ Советтиң даргазы Иван Велчев киржип чугаалай берди:

— Стефа сен уттуп тур сен, суурда бистиң боттарывыстың театрывыс база бар-ла болгай. Ында амгы үениң шин чогаалчыларының шилерин көргүзүп турар, а ооң удуртукчузу хову бригадазының бригадири Коце Минев. Кол рольларында бистиң сураглыг артистеривис кооперативчилер Иван Иордавов, Василь Костов, Мария Лазарова болгаш өскелер. Даартa бистиң театрывыс болгар чогаалчы Величко Нашевтиң «Эртенги хаяда» деп амгы болгар тараачыныңың амыдыралын көргүскен шинзин көргүзер. Шинге ыяавыла келириңерни чалап тур бис—дээш бистиң хүндүлээчел эштеривис келир үениң дүжүдүн өстүреринiң калбак шөлдеринче далаштыы-биле чоруптулар.

Клара ОРЛОВА,
СЭТА-ның корр.

София.

ЭКИ-ТУРА СТРАХОВАНИЕЗИ

Колхозтарның ажыл-агыйын хөгжүдеринге болгаш ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын экижидеринге күрүнеиң ыяавыла болгаш эки-тура страхованиези чугула рольду ойнап турар. Ниитиниң ажыл-агыйынга болгаш тус-тус хамаатыларга айыыл халаптыг тавары лгалардан болган когаралдарны күрүне страхованиезиниң шугумубиле төлөөр хемчеглерни күрстрахование боттандырып турар.

1962 чылда бистиң республикада колхозтарга болгаш хамаатыларга 600 муң рубльди күрстрахование органнары төлөөн. Малды садып алырының өртөөн өскерткени-биле холбаштыр 1963 чылдың январь 1-ден эгелээш ыяавыла төлелгелиг страхованиениң төлеп бөөр нормазын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиг улгаттырган. Тодаргайларга бир баш мыйыстыг бода малга 90 рубль, чылгы малга болгаш тевеге— 70 рубль, хой, өшкүге — 12 рубль, хаванга — 50 рубль, ивиге—35 рубль болдурган.

Ынчалза-даа бир эвес малды эки-тураныы-биле эвес, ыяавыла страхованиеге киирген болза, бир баш малга эгидип бөөриниң түңү ооң өртөөнiң 40 хуузундан ашпас, Эки-тура страхованиези-биле малдың, тарылганың когаралын төлөп бөөр түңү ооң хөй, тодаргайларга малдың азы ажаап алыр тарааның өртөөниң 80 хуу хирези болур.

Ынчангаш ыяавыла страхованиебиле чергелештир колхозтарның болгаш хамаатыларның хөрөңгизиниң эки-тура страхованиезин чорудуп турар.

1962 чылда Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунга өлөөн улуг шөлге тарааны долу каккан. Ол тарааның өртөөнiң страхование эгилдези кылдыр колхозка 156 муң рубльди төлеп берген. Ооң иштинде эки-тура страхованиези 50 муң рубль болган. Ол-ла районнуң «Бурунгаар» колхозунга айыылга алыскан тараа дээш 31 муң рубльди, ооң иштинде эки-тура страхованиези-биле 12 муң рубльди төлөөн.

Өске бир чижекти ап көрөөл. Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозу тарылгазын үүгле ыяавыла страхованиеге киирген. Ынчангаш ол колхоз айыылга алыскан тараазының өртөөнге 53 муң рубльди алган, а бир эвес эки-тура страхованиези кылдырган болза, ооң ийи катап хөй түңнү алыр турган ийик.

Ол ышкаш Өвүр районнуң колхозтары 1962 чылда өлген малдары дээш 18 муң рубльди алган, а ооң иштинде эки-тура страхованиезибиле 7 муң рубльди алган. Каа-Хем районнуң колхозтары эки-тура-страхованиези-биле 7,5 муң рубльди (бинти алган түңү 14 муң рубль) алган.

Бо көргүскен чижектер болза эки-тура страхованиезинiң колхозтарга улуг ажыктыын тодаргай чугаалап турар-дыр.

Сөөлгү ийи чылда колхозчу хөрөңгиниң эки-тура страхованиези эдээн калбарган. Республикага ниитизибиле колхозчу хөрөңгиниң эки-тура страхованиези 1962 чылда ындыг болган: көдээ ажыл-агый культураларының — 51 хуузу, мыйыстыг бода малдың — 71 хуузу, хой, өшкүнүң — 86 хуузу, хаванның —92 хуузу, чылгы малдың — 30 хуузу.

Колхозчу хөрөңгини эки-тура страхованиезинге киирер талазыбиле ажылды Каа-Хем районга күрстрахтың улуг инспектору эш Могильников) эки чоруткан. Анаа малдың болгаш тарылганың барык шуптузунуң страхованиезин бүгү колхозтарга кылган. Ол ышкаш Өвүр районга (улуг инспектор эш Чектар) болгаш Улуг-Хем районга (улуг инспектор эш Конев) база-ла ынчаар чоруткан.

А Тес-Хем районга (улуг инспектор эш Аракчаа) эки-тура страхованиези-биле тарылга шөлүнүң 26 хуузун, мыйыстыг бода малдың — 35 хуузун хаара тутган. Малдың эки-тура страхованиезин Барыын-Хемчик районга шуут чоруттаан. Районда күрстрахтың улуг инспектору эш Куулар эрткен чылда мурнундагы чылдардан багай ажылдаан.

Хамаатыларның малының, бажың херекселдериниң, тудугларының болгаш транспорт херекселдериниң эки-тура страхованиези страхование ажылында дыка кошкак чоруп турар. Күрстрахтың инспекцияларының талазындан чон ортузунга тайылбыр-массалыг ажылды четпес чорудуп, бо ажылга страхование агентилерин калбаа-биле киириштирбейн турарындан страхованиениң бо хевири калбарбайн турарын демдеглээр херек.

Күрстрахованиеге дузалаар чөвүлелдерни организастаар талазы-биле хемчеглерни ийи чыл мурнунда-ла өгелээн хирезинде-ле Бии-Хемниң (улуг инспектору эш Яровиков), Таңдының (улуг инспектору эш Куклин) чаңгыс-даа будуруулге, албан черинде, колхозунда ындыг чөвүлелдерни тургуспаан болгаш өскедаа чамдык районнарда база ындыг. Ооң ужурунда хамаатыларның малының үүгле 2,6 хуузу эки-тура страхованиези-биле хаара тутунган. Бүгү республикада үүгле 200 өрегелер бажың херекселдерин страхованиелеткен. Ылаңгыя Барыын-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем, Бии-Хем районнарның күрстрах инспекциялары чоннуң эки-тура страхованиезинiң талазы-биле четпес ажылдап турар.

Күрстрахтың хөрөңгилериниң чер-чер бюджединге чыл бүрүде он хуу шилчилгеден ангыда, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1962 чылдың декабрь 13-теги доктаалын ёзугаар бо чылдың январь 1-ден эгелээш, колхозтарның ыяавыла болгаш эки-тура страхованиезинiң, кооператив хөрөңгилериниң эки-тура страхованиезинiң, пассажирлер страхованиезинiң кирген түүнүнүң 10 хуузун, хамаатылар хөрөңгизинiң ыяавыла болгаш эки-тура страхованиезинiң, ол ышкаш айыылдыг таварылгалардан страхованиениң кирген түүнүнүң 50 хуузун район болгаш көдээ бюджеттерге шилчидери көрдүнген. Ниитизи-биле 1963 чылда район болгаш көдээ Советтер бюджеттеринге шилчидип бөөри 183,5 муң рубль болур. Ол хөрөңгилер район болгаш көдээ советтерниң социал-культурлуг хемчеглеринге, аппарат хандырылгазынга болгаш өске-даа сорулгаларга ажыглаттынар. Ынчангаш райкүүскомнарның, көдээ Советтерниң болгаш райсан килдистериниң удуртукчулары страхование ажылын экижидеринче, күрстрах инспекцияларының квартал планнары страхованиениң бүгү хевири-биле күүсеттинген турарынче кичээнгей салыры эргежок чугула.

Чон ортузунга эки-тура страхованиезин чедиишкинниг чорудар төлөөде, эки-тура страхованиезинiң ужур-дузазының болгаш ажыктының дугайында тайылбыр-массалыг ажылды калбартыр херек. Бо сорулга-биле күрстрахованиеге дузалаарының чөвүлелдерин колхозтарга, совхозтарга, улуг будуруулгелерге, организацияларга тургузуп, оларбиле үргүлчү харылзаалыг ажылдаары, оларга даяныры күрстрахтың ажылдакчыларының хүлөөлгези болур.

Күрстрахтың чамдык органнары, чижээ, Бии-Хем, Тес-Хем район инспекцияларында страхованиениң бүгү хевирлериниң талазы-биле керээлер чарар штаттан дашкаар агентилери чок. Ынчангаш ол районнарда чон ортузунга эки-тура страхованиези четпес калбарып турар. Ол районнарда күрстрахтың улуг инспекторлады эштер Яровиков болгаш Аракчаа страхование агентилеринге даяныр ажылдаарының ажыктыын амдаа билип чадап турарлар.

Хову-Аксының суур Советиниң ажылдакчызы эш А. Г. Курицын күрстрахтың Таңды инспекциязының штаттан дашкаар агентизи болуп ажылдааш, эрткен чылын хамаатылар-биле страхованиениң янзы-бүрү хевирлериниң 257 керээлерин чарган. Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң бухгалтери эш Коков, ол ышкаш эш Иргит Аижи страхование агентилеринде багай эвес ажылдап турарлар.

Бир эвес бүгү районнарның колхозтарынга, совхозтарынга болгаш будуруулгелеринге ындыг агентилер бар болур болза, эки-тура страхованиези калбарган турар ийик. Ынчангаш күрстрахтың инспекциялары ындыг агентилерлиг болур чорукту чедип алыры эргежок чугула. Чер бүрүзүнге агентилерлиг болур чорук хөрөңгизин страхованиеге киирер керээлерни чарарда хамаатыларга таарымчалыг болур.

Күрүне страхованиезинiң хөрөөн бүгү хемчег-биле хөгжүдери, улус ажыл-агыйынга болгаш чонга ооң ажык-дузазын тайылбырлап, колхозтарның болгаш хамаатыларның хөрөңгизин страхованиеге улам-на хөй-биле киирери бистиң чугула сорулгавыс болур. Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалының үргүлчү бедип турар чоруу эки-тура страхованиезин улам хөгжүдеринге таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Күрстрахтың инспекциялары боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын чедиишкиниг күүседирде чер-черниң партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының дузаламчызынга даяныр, боттарының ажылынга хөй-ниитичи активчилерни калбаа-биле киириштирер ужурлуг.

В. ЮДИН,
Күрстрахование эргелелинiң начальниги.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур. Хар-чаъс шоолуг чагбас. Хат өй--тавында. Агаарның температуразы: республикага—0—5 градус, а Кызылда—0—2 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

АПРЕЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Ол, чазын болган» 10, 12, «Леон Гаррос өөнүүн дилеп чор» 2, «Армагеддон» 4, 6, 8, 10 шактарда.

ВОСТОК: «Өлүмнүң чанында» (делгем экранныг) 5.15, 7.15, «Кероглы» (делгем экранныг) 11.15, 3.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Симлеге ынаншыл» (1-ги сериязы) 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Огнево» 2.30, «Далайжы эриктен үнүп ор» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

Дизентериядан аарып эрткен уругларны чемгерери

Дизентериядан аараан уругну эмчиге чыттырып, шын чемгерип, эмнээнинiн соонда, ур болбайн экирий бөөр.

Ынчалзажок бичии кижиниң ишти-хырны чажыга бөөр болгаш эмнелгеден үнгениниң соонда аңаа аъш-чемни хынамчалыг шилип чемгерери чугула.

Эмнелгеден чаа үнген уругларның аъш-чемин хар-назын аайы-биле таарыштырып бөөр. 5—6 ай четпөөн уругларга эмиг суду, кефир дээн чижектиг суттен бүткен чемни, кат-чимис суугун бөөр херек. 5—6 ай ашкан назылыларга эмиг судунден өске кашаларны, хөөглаан ногаа аймаан, творогту, кисельди, дагаа чуургазының сарыг кезиин бөөр, кара мүнүү, тырткан эзт болгаш ногаа аймаа-биле холуп ижиртип турза эки.

Бир хар ашкан уруглар үстүнде санаттынган аъш-чемни колдап чивишаан, ол-ла чеминге тырткан эзт аймаан немеп, а ийи хар чеде бергеннерге — эзтти чидиртип болур. Янзы-бүрү крупаларга сүт, ногаа, кат-чимисти холуп чем кылып берип турар болза улам эки.

Үүгле ак хлеб эвес, харын кара хлебти хүнде 30—50 граммнап берзе ажырбас. Сүт аймаандан кефир азы ацидофилинни берип турза эки, үүгле дээрге олар ижин-шөйүндүге хоралыг микробтарның өзүлдезин моондактан турарлар. Яблок, апельсин дээн, чижектиг кат-чимисти хүнде 100 грамм чедир чидиртсе улам эки.

Школа назыны четпөөн ийикпе школа назылыг уруглар эмнелгеден үнгеш, 15—20 хонук иштинде колбаса, шоколад, семис эзтти, балыктарны, үстүг консерваларны, чем амданы киирер ажыг үүлдерни чивейн турза дээре.

Ол бүгү чем аймаан 3 хар четпөөн кадык уруглларга безин бербейн турар.

Ажыктан капуста, огурцалар, помидорлар, виноград, тооруктар база ижинни аартып болурлар.

Уругну үргүлчү чаңгыс аай, доктаамал шактарда чемгерери кончуг чугула, үүгле дээрге хамаан чок чемненири чем синирер органнарның ажылын баксырадып, кижиниң чемге хөөнүн чок кылып турар.

Уругнуң хүн дургузунда чиир чемин өйлеп таарыштыр улеп, а дизентериядан аарып эртқеннерге эки амданныг чемни аянчыды зарак салып бөөри оларның чемге хөөнүн экижидер болгаш аарыгныы когун шуут үзе эмнээринге улуг идиглиг.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КУШ АҢНААШКЫНЫ

Час... Бо кыска сөс аңчы кижиниң бодалынга хөй-хөй сактыышкыннарны доюлдуруп келир. Оттуп, тыныгарлыг эгелээн магалыг бойдус, чанып кээп турар чай куштарының уяранчыг ыр-шоору кижини чаягаар-ла бойдусче кыйгырып турар.

Часкы куш аңнаашкынының сезону ажыттынган. Апрельдиң 14-тен эгелээш 21-ге чедир эр кара-куштуң, апрельдиң 27-ден майның 5-ке чедир суг куштарының эрин өлүрерин Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң 1963 чылдың марттың 30-де айтышкыны-биле чөпшээрээн.

Чаңгыс аңнаашкын хүнүнде бир аңчы ийи эр кара-куштарны, 6 эр өлүрехтерни, ийи эр кастарны болгаш он сиинг үүрмек суг куштарын өлүрүп болур норманы тургускан. Айыткан куштарны нормадан ажыр өлүрер ийикпе азы кыс куштарны адар болза, төтчеглекчи чорук кылып, аңныырның чурумуи хажыткаңы дээш торгаар апаар.

Кара-куштарның төнүп, эвээжээнин бөрымдаалаш, моон мурнунда чылдарда тайганың ол улуг чаагай күжүн чылдың кайы-даа үезинде Тываның бүгү девискээринге өлүрерин хоругдаан турган. Чогуур өйүнде алган ол хемчег болдунуң үре-түңнелин берген. Ол ховар куштар тайганың эзим-аргазында ам элбээн. Ынчангаш ону бо чылын республиканың бүгү-ле черлеринге 8 хонукта аңнаарын чөпшээрээн.

Кара-куш ойнун маныары дыка-ла солун. Ылаңгыя бойдустуң сонуургакчыларынга, тайганың ыржым эзим-аргазынга, чодур пөштериң, шивилериң, хадыларның болгаш чойганнарның аразында чаагай чыт сиңиккен арыг агаарны тынып, улчуп чоруксаар кижилерге ол дыка-ла таарыжыр. Кара-куштуң өлүрбес-даа болза, магалыг бойдустуң таалалыңа, ооң каас чурумалыңа хаара тутторган аңчының сеткил-сагыжы сергек, боду омак-хөглүг болур. Аңнаашкынның алыс утказы ол-дур. А бир эвес бир, ийи кара-куштуң ойнуудан аптар болза оон-даа магалыг!

Суг куштарын аңнаары база-ла солун. Чанып келген кастарның, өдүректериниң алгы-кышкызы-биле долган хемнер шынааларынга, хөлдер кыдыгларынга эгинге боону чүктепкеш, суг кирбес узун хончулуг резина идикти кеткеш, хүнезиниг хапты оргага азынгаш базып чорда кандыг ийик. Шынап-ла магалыг! Сутнуң баларзыг, балыксыг чыды, эрги ирик сигеннiң ажыг чыды салгын-биле кээп турар. Өдүректер ында-мында чыргыралыр алгыржып, сугну мөлчүредир эштип турарлар. Бир-ле черде шөге берген боо даажы «тог»-даа дигилээр. Суг кыдыында эл базырында азы терезин аразында ойнап, чемнен турган өдүректерге кедеп чедип кээр сен. Суг мөлчүрт дээн соонда, «казак, каа-ак» деп алгырышпышаан, өдүректер көдүрлүп үнүптер. Хол башка тудуп алгаш чораан кош-дүүрге боду-ла «тог-таг» дээр. Бир азы ийи өдүрек черже чуглуп бады кээр. А бир эвес чазыптар-даа болзуңа: «Албаза-даа алганзыг кылдыр аттым, өдүрээн часса-даа, хөлүн часпадым эвес бе оң» деп мактанып каар сен. Сеткил домей-ле омак-хөглүг апаар.

Республиканың найысылалы—Кызыл хоорайның аңчыларының болгаш балыкчыларының хуралын аңчыларның болгаш балыкчыларның эки-тура Ниитилели чоокку эрткен хүннерде кылган. Часкы куш аңнаашкынының хуусаазының дугайында айтырыгны ол хуралга чугаалажып көрген. Ол айтырыгның аңаа тургустунуп келгени таварылга эвес. Аң-меңни өстүрер дугайында, кандыг үеде аңнаарын чөпшээрээрил база кандыг үеде хоругдаарыл дээрзиниң дугайында айтырыг аңчы хөй-ниитинiн сонуургадып турар апарганының херечизи ол-дур. Мурнунда үелерде аңчыларның ниити хуралында ындыг айтырыг тургустунмайн турган.

Кара-куштуу болгаш суг куштарын аңнаарының хуусааларының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңныыр-тывыш ажыл-агыйының эргелели аңчыларның болгаш балыкчыларның эки-тура ниитилелиниң баштаар черинiң кежигүннери-биле, аңныырның тускай эртемниглери-биле чөвүлел хуралга мурнунда чугаалажып, дугурушкан турган. Ынчангаш аңчыларның хөй нуруузу часкы куш аңнаашкынының хуусаалаарын үүлдүг деп көрген.

Ынчалза-даа аң-меңни өстүреринiң болгаш камгалаарының дугайында сагыш салбас, боттарының хууда эрге-ажыктарын барымдаалаар чамдык кижилер, чижээ П. Сычев, Чижиков, Филимонов суглар часкы куш аңнаашкынының хуусаазы «шын эвес доктаатты нган-дыр» дижип, харыында куш аңнаарының хуусаазын уздырын орландажып турганнар. Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңныыр-тывыш ажыл-агыйының эргелелинiң начальниги Б. У. Тагбаны олар актыг черге мегелеп, куш аңнаарының хуусаазын боду чаасканан шиитпирлеп турар деп буруудадып турганнар. Ол үндезин чок «шүүмчүлелди» ойтур шапкан.

1962 чылдың часкы куш аңнаашкынының сезонунда тургулаан четпестерни бо чылын катаптавас ужурлуг. Ынчаарда суг куштарын аңнаарының сезону майның үште доозулган турда-ла, чамдык «кажар» болгаш «моторлуг» аңчылар ол сезонну мырнай чай ортузунга чедир боттарыныыбиле «уздып» келгеннер болгай. Улуг-Хемниң уннарына болгаш хөлдер эриктеринге төтчеглекчилерниң боолары өдүректер оолдары часты бергенде безин дизициейнип, ыржымны үреп, кем-буруу үүлгедиишкининiң херечизи болуп, чаңгыланып чоруп турган. Аңчы хөй-ниити, ылаңгыя аңчыларның болгаш балыкчыларның эки-тура ниитилели, аңныыр инспекциязы шак ындыг хоралыг төтчеглекчилер-биле демиселди кошкак чоруткан. Бо чылын ындыг чоруктар турбас ужурлуг.

Сезон доозулган соонда чаңгыс-даа катап боо «төк» дивес болуруп, куштар болгаш аңнар боттарының турлаанга шөлээн чурттаарын чедип алыр дээш, хөй-ниитиниң хайгаралын куштелдирер херек.

Коммунизмни тургузуп турар бистиң чуртувуска аң-меңни төтчеглеп өлүрер кижилер турбас ужурлуг. Ындыг кижилер-биле ниитилел эптежип шыдавас-даа. Төтчеглекчилер дээрге база-ла маңгыс амыдырал-биле чурттап турар кижилер-дир.

А. КУЛАРОВ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчызының 35-24, пропаганда киллизинiн 23—54, харыысалгалыг секретарының 23-35, көдээ ажыл-агый киллизинiн 25-38, партийжи амыдырал киллизинiн 37-13, иштики информация киллизинiн 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг киллистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база-культура амыдырал киллистериниң 22-64, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 21-47, харыысалгалыг лежурныйын 23-54. Солун келбейн баргаанда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00131 Чагыг № 129. Культура министерствозунуң типографиязы